

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filozofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Dezinformace v našem životě a ve škole
Disinformation in our lives and at school

Bc. Aneta Kučáková

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Samek, M.A., Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis a základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání

2023

Odevzdáním této diplomové práce na téma Dezinformace v našem životě a ve škole potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 25. 6. 2023

Ráda bych tímto poděkovala Mgr. Tomáši Samkovi, M.A., Ph.D. za jeho cenné rady a připomínky, které mi pomohly při zpracování diplomové práce. Děkuji také všem informantům, kteří mi s ochotou a vstřícností poskytli odpovědi do výzkumné části práce. Na závěr děkuji za rady a povzbuzení svým blízkým.

ABSTRAKT

Diplomová práce zkoumá, jakým způsobem dezinformace ovlivňují myšlení a chování lidí z psychologického a sociologického hlediska. Vymezuje základní pojmy, které jsou často skloňovány v souvislosti s dnešním mediálním světem jako fake news, propaganda, trolling a další. Dále se zabývá tím, jak dezinformace přijímají různé společenské skupiny a proč jim podléhají. V navazující části vysvětluje na základě odborných názorů roli médií v současné společnosti z hlediska toho, jak média přispívají ke společenské soudržnosti, ale také k jejímu rozdělení. Podstatným bodem je přístup státu k dezinformacím a celkově k pojetí svobody slova na sociálních sítích, kde je často zneužívána za účelem šíření lživých informací. Stěžejní část práce se věnuje oblasti školství, konkrétně vztahu učitelů a škol k výuce mediální výchovy. V praktické části se opírá o rozhovory s učiteli různých typů škol, kteří odpovídají na otázky spojené s výukou mediální výchovy. Snahou rozhovorů je především propojení s teoretickou částí a získání dalších podnětných názorů k danému tématu. Diplomová práce dále popisuje vybrané výukové aktivity, které demonstrují možné cesty, jak propojit mediální výchovu s výukou dějepisu a občanské výchovy. Cílem diplomové práce je také najít řešení, jenž by vedlo ke změně celospolečenského přístupu k mediální gramotnosti, bez níž nelze v dnešním světě obstát.

KLÍČOVÁ SLOVA

Dezinformace, kritické myšlení, vzdělávání, propaganda, rozdělená společnost, média

ABSTRACT

This diploma thesis explores in what way disinformation affect thinking and acting of people from psychological and sociological point of view. It defines fundamental concepts often used in relation to modern media world, such as fake new, propaganda, trolling, etcetera. Moreover, it covers how disinformation are accepted by various social groups and why the groups succumb to them. In the subsequent part, it explains, based on expert opinions, the role of media in today's society, how media contribute to the cohesion of the society, but also to its division. An important point is the attitude of the state to disinformation and to overall concept of free speech on social media, where it is often used to spread lies. The main part of the thesis concerns with education, particularly with the relationship between teachers and schools and media education. The practical part of the thesis is based on conversations with teachers from various schools which answer questions related to the teaching of media education. The point of the interviews is to connect them to the theoretical part as well as gain further insight into the topic. Furthermore, the work describes chosen teaching activities that demonstrate ways how media education could be integrated into the tuition of history and civics. The goal of the diploma thesis is to find a solution that would lead to societal change in the approach to media literacy without which one cannot succeed in the modern world.

KEYWORDS

Disinformation, fake news, critical thinking, education, propaganda, divided society, media

Obsah

Obsah	5
Úvod	7
1 Myšlení z psychologického a sociologického hlediska	9
1.1 Myšlení z psychologického hlediska	9
1.2 Lidské myšlení ze sociologického hlediska	12
2 Vliv médií a dezinformací na současnou společnost	14
2.1 Média a společenská soudržnost	17
2.2 Média a svoboda slova	18
2.3 Média a propaganda	21
3 Vliv médií a dezinformací na školní prostředí	26
3.1 Mediální výchova	26
3.2 Mediální gramotnost na českých školách	28
3.2.1 Učitelé a jejich vztah k médiím	29
3.2.2 Postavení učitelů v české společnosti	31
3.2.3 Vztah k médiím dětí a rodičů	32
3.3 Digitální technologie ve výuce	34
4 Vybrané výukové metody a materiály	35
4.1 Jeden svět na školách	35
4.2 HistoryLab	37
4.3 Využití filmu ve výuce	39
5 Výzkumná část	41
5.1 Přístup k výzkumu	41
5.2 Metoda sběru dat – polostrukturovaný rozhovor	41
5.2.1 Výběr otázek	42
5.3 Analýza dat	43

6 Popis jednotlivých případů	44
6.1 Církevní základní škola	44
6.1.1 Rozhovor s Markem	44
6.2 Střední odborná škola	49
6.2.1 Rozhovor s paní Krátkou.....	49
6.3 Klasické gymnázium.....	51
6.3.1 Rozhovor s Lukášem	51
6.4 Shrnutí a reflexe vlastního postoje.....	54
7 Závěr.....	58
Seznam informačních zdrojů	60
Seznam příloh	64

Úvod

Média se stala podstatnou částí našich životů a málokdo z nás by si dokázal představit den, aniž by si přečetl zprávy, podíval se na zajímavé video nebo si poslechl poutavý podcast. Světu médií v naší moderní době dominuje internet. Na sociálních sítích nebo v diskusních fórech článků má prostor vyjádřit se každý, a to často anonymně. Svoboda slova jako jedna z nejdůležitějších hodnot demokracie, se tak na internetu ukazuje ve své nejvýraznější podobě. Inkognito prostředí internetu se proto stalo živnou půdou pro zneužívání této svobody ve prospěch lidí manipulujících naše myšlení a chování. Události posledních let ukázaly, že dezinformacím a různým konspiračním teoriím věří čím dál více lidí, což vede ke vzniku polarizované a fragmentované společnosti. Jako příklady stačí uvést období covidu, válku na Ukrajině či volbu českého prezidenta. Navíc se ukázalo, že dezinformacím podléhají lidé napříč všemi sociálními vrstvami, včetně vysokoškolských pedagogů nebo učitelů základních a středních škol. S dezinformacemi vycházejícími z dnešního informačního chaosu a jejich rozsáhlými následky jen stěží můžeme bojovat, pokud nebudeme znát nástroje k tomu určené a nebudeme v nich společnost vzdělávat. V diplomové práci proto budu hledat odpovědi na otázky, jak nás ovlivňují dezinformace a jak s nimi pracovat ve škole.

V první části práce se věnuji tomu, proč dezinformacím podléháme tak snadno. Nejprve vysvětlím související psychologické a sociologické aspekty našeho chování. Hlavním cílem je najít odpovědi na otázky, jakou roli v jejich šíření hrají média a co to pro nás jako společnost znamená. Ve druhé části práce představím vztah školství k mediální výchově jako nástroj v boji proti dezinformacím. Cílem je pojmenovat a analyzovat vybrané výukové aktivity podporující mediální gramotnost, jež by vedly k rozvoji kritického myšlení u žáků a následně i jejich schopnosti obstat tváří v tvář dezinformacím. Jádrem diplomové práce budou rozhovory s učiteli různých škol, kterým budu klást otázky týkající se jejich vztahu k mediální výchově. Rozhovory neslouží k vyvozování obecně platných závěrů; jejich hlavním přínosem by měly být názory, podněty a připomínky z pohledu zkušených učitelů, které následně vztáhnou k teoretické části práce. V této části je hlavním cílem, na základě propojení teorie a rozhovorů zjistit,

k jakým změnám by mělo dojít, aby společnost včetně školství považovala mediální gramotnost za důležitý pilíř, bez něhož nelze v současném informačním hurikánu obstát.

1 Myšlení z psychologického a sociologického hlediska

Abychom mohli lépe pochopit, jaký mají dezinformace vliv na náš život a naše chování, je potřeba se nejprve zaměřit na to, jakými způsoby lidé získávají, zpracovávají, organizují a používají znalosti či informace. V první části této kapitoly se proto budu zabývat myšlením lidí z psychologického hlediska. Zaměřím se na různé faktory, které vedou člověka ke zkreslenému vnímání reality nebo unáhleným a často překvapivým rozhodnutím. S tím, jak vnímáme věci kolem nás, do velké míry souvisí naše pozornost, která je v dnešní digitální době často roztržštěná a nedaří se nám ji udržet na jednom místě. Považuji tedy za důležité se pozorností zabývat detailněji, a to jak z hlediska filosofického, tak mediálního. Následně představím další názory na současnou mediální sféru a na téma dezinformace, které jsou v rámci současného politického dění aktuální.

1.1 Myšlení z psychologického hlediska

Velmi komplexní pohled na naše myšlení představuje ve své publikaci *Myšlení rychlé a pomalé* americko-izraelský psycholog Daniel Kahneman. Rozděluje lidské myšlení na dvě části, kterými jsou *Systém 1* a *Systém 2*. Vysvětluje, že tzv. *Systém 1* funguje automaticky a rychle, s malým nebo žádným úsilím a bez pocitu úmyslné kontroly. Jeho hlavní složkou je asociativní paměť. Na druhou stranu *Systém 2* přiděluje pozornost vědomým duševním činnostem, které ji vyžadují, včetně složitých výpočtů. *Systém 2* bývá spojován s naším subjektivním prožíváním a soustředěním. Monitoruje a kontroluje myšlenky a akce, které „navrhují“ *Systém 1*, některým z nich dovolí, aby se projevíly přímo, a jiné potlačí nebo modifikuje (Kahneman 2012: 26-28). Takové myšlenkové uspořádání představuje efektivní proces, neboť minimalizuje vydané úsilí a optimalizuje výkon. Díky tomu se lépe orientujeme ve světě a dokážeme na přicházející vjemy reagovat rychle a bez vydání příliš velké energie. Kahneman se dále zabývá naší pozorností a úsilím. Záměrné přidělování pozornosti je velmi sofistikované a zdokonalovalo se během dlouhé evoluční historie. Zaměření pozornosti je pro člověka důležité především kvůli monitorování okolí a nebezpečí, které může hrozit a je potřeba na něj pohotově reagovat. Také u moderního člověka přebírá *Systém 1* řízení v naléhavých případech nouze a upřednostňuje sebeochraňující aktivity

(Kahneman 2012: 41). Vzhledem k tomu, že toto intuitivní jednání je automatické a nemůžeme jej jen tak vypnout, je pro člověka velmi těžké se rozhodnout pro racionální posuzování, při němž je potřeba vynaložit mnohem více úsilí. Ve chvíli, kdy se například potkáme s něčím novým a neznámým, reagujeme ukvapeně a utváříme si nepodložené závěry. Podle Kahnemana jediné, co s tím můžeme udělat je to, že se naučíme v určitých specifických situacích nedůvěřovat svým dojmům a pokusíme se rozpoznat situace, ve kterých by k těmto omylům mohlo pravděpodobně dojít (Kahneman 2012: 446).

Pozornost můžeme zaměřovat z různých důvodů a jedním z nich je tzv. pocit známosti, který specifikuje psycholog Larry Jacoby takto: „Zážitek známosti, tedy pocit, že něco znám, s sebou nese jednoduchou, ale silnou kvalitu minulosti, která zdánlivě naznačuje, že jde o přímou reflexi dřívějšího zážitku (Kahneman 2012: 70).“ Například slova, která jsme už jednou někde viděli jen na chvíli a nevědomě, nám v budoucnu připadají jako známá, přestože jsme se nimi hlouběji nezabývali. Díky tomuto nastavení nemusí naše myšlení vynakládat velké úsilí, cítíme se být v bezpečí, a tudíž není potřeba mobilizovat *Systém 2* využívaný naopak při kognitivním vypětí, kdy jsme mnohem více ostražití a přemýšliví (Kahneman 2012: 68). Spolehlivým způsobem, jak přimět lidi věřit nepravdám, je tedy jejich časté opakování vyvolávající pocit známosti, který ve velké míře využívají například autoritářské režimy, marketingoví pracovníci nebo také dezinformátoři. Jako příklad bych uvedla období covidu, které bylo pro nás všechny velmi nové a matoucí. Informace ohledně této neznámé nemoci se šířily prostřednictvím médií velmi rychle. Problém spočíval v tom, že cílem nebylo informovat pravdivě, ale především podávat šokující zprávy, které lidi zaujmou tak, že je začnou ihned předávat dál. Takže v případě nařízení nošení respirátorů, které měly alespoň z části zabránit přenosu nákazy, se zároveň šířila informace podporující názor, že respirátory naopak riziko infekce zvyšují a škodí zdraví. Člověk se tak v danou chvíli většinou přikloní k názoru, který mu je předkládán častěji, což v něm vyvolá zmíněný pocit známosti. V důsledku toho jsme se mohli setkat s lidmi, kteří nošení roušek a respirátorů radikálně odmítali. (FLEGR, Jaroslav. Byl jednou jeden covid. [online] *idnes.cz* [4. 12. 2022] Dostupné z: <https://jaroslavflegr.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=795999>).

Důvodů, proč zůstáváme neaktivní v našem přemýšlení a pasivně přijímáme předložené informace, je samozřejmě více. Může to být způsobeno i tak jednoduchou cestou jako je například zvětšení písma nebo vytvoření rýmu, který se nám zaryje do paměti. Podle Kahnemana je možné si s těmito faktory povrchnosti, které produkují iluze pravdy poradit, ale jen pokud k tomu budeme mít silnou motivaci (Kahneman 2012: 91). Dalším důvodem našeho chybného uvažování je konfirmační zkreslení, které vede člověka k tomu, aby upřednostňoval informace potvrzující jeho již existující názor a ignoroval nebo podceňoval ty informace, které jsou v rozporu s jeho přesvědčením. V takovém případě se snažíme hledat pouze informace, které by tento náš předem stanovený názor potvrdily. Podle některých vědců konfirmační zkreslení souvisí se selektivní pozorností, používáme ji během každodenního života ve chvíli, kdy potřebujeme odfiltrovat rušivé vjemy, abychom se mohli zaměřit pouze na to, co považujeme za důležité. V důsledku tohoto selektování může docházet k nekritickému přijímání informací a zveličování extrémních či nepravděpodobných informací (*Medicalxpress*. People show confirmation bias even about which way dots are moving. *medicalxpress.com* [online]. 2018 [cit. 5. 12. 2022]. Dostupné z: <https://medicalxpress.com/news/2018-09-people-bias-dots.html>).

1.2 Lidské myšlení ze sociologického hlediska

Je na místě zmínit také názor Georga Herberta Meada, který z perspektivy sociologa tvrdí, že ačkoliv má člověk své přírodní a vrozené predispozice, jeho osobnost a vědomí jsou převážně produktem interakce ve společnosti. Podle něj je člověk na rozdíl od zvířete schopen ovlivnit a aktivně reflektovat svoje chování, které je utvářeno na základě interakce ve skupině. Mead lidskou osobnost neboli „Self“ dělí na rozporuplnou jednotu subjektového já (*I*) a objektového já (*Me*). Složka „Me“ dává osobnosti jednotu, je tvořena postoji sociální skupiny a představuje jakousi sociální kontrolu, která stanovuje limity chování. „I“ je složka, která reaguje tvořivě a aktivně na stimuly pocházející ze sociálního prostředí, ale pořád reaguje skrze složku „Me“. K rozvoji člověka tak může dojít pouze pokud je součástí společenství, v jehož rámci přejímá postoj *zobecnělého druhého*, kdy člověk vstupuje do zkušenosti jakéhokoliv jejího člena. Teprve ve chvíli, kdy lidé ve skupině sdílí názory a zkušenosti, tedy zaujímají postoj *zobecnělého druhého* vůči sobě, může být ustaveno plnohodnotné myšlení člověka (Mead 2017: 84-86).

Zařazení v určité sociální skupině s sebou však přináší i některé nástrahy, kterými jsou poslušnost a konformita. Přestože máme možnost se svobodně rozhodnout, tak obvykle platí, že se vzájemně napodobujeme. Samozřejmě můžeme vyjmenovat situace, při nichž je toto napodobování prospěšné, například, když začneme pomáhat, pokud to vidíme u ostatních. Tato konformita je však přirozeností lidského druhu a často si ji vůbec neuvědomujeme. Řada experimentů a studií ukázala odvrácenou stránkou konformity, kdy se lidé za určitých okolností dokážou zachovat velmi krutě vůči druhému, aby se přizpůsobili danému sociálnímu prostředí (Nutil 2018: 42-44). Tuto konformitu můžeme pozorovat i na sociálních sítích, kde lidé často jednají podle toho, co sdílí jejich blízké okolí.

Internet je anonymní prostředí, na jehož půdě se lidé často uráží a osočují bez jakýchkoliv hranic. Otázkou je, proč se to děje především prostřednictvím sociálních sítí, a ne při běžné interakci tváří v tvář. Odpovědí je vzdálenost. Toto tvrzení dokládají také různé historické výzkumy, které se zabývají příčinami smrti během válek za posledních několik tisíců let. Zjistilo se například, že velká část vojáků přišla o život z dálky za použití granátu či bomby. Kromě zbraní hledala vojska také metody,

které by přispěly ke zvětšení psychického odstupu od nepřítele. Pokud voják své nepřátele odlidští, například tím, že je začne pojmenovávat nebo zobrazovat jako šváby, bude pro ně snazší zacházet s nimi nelidským způsobem. Stejně tak jako vojákům při těch nejhorších bojích pomáhala vzdálenost vyhnout se odporu a násilí, tak i na internetu díky vzdálenosti dochází k odosobnění a odlidštění, které člověku dovolí chovat se agresivněji než v běžném životě. K tomu z velké části přispívají také algoritmy médií, působící z dálky, které sdílení negativních zpráv podporují (Bregman 2022: 218-219).

2 Vliv médií a dezinformací na současnou společnost

Úvodní vhled do našeho myšlení z psychologického a sociologického hlediska ukazuje, že udržovat pozornost a směřovat ji tam, kam potřebujeme je velmi složitý proces. Cílem bylo vysvětlit, proč lidé často velmi snadno podléhají nepravdám a zkreslením, a proč se na sociálních sítích chovají jinak, než při kontaktu tváří v tvář – mohou například snadněji sáhnout k agresivnější mluvě. Další část kapitoly již přibližuje, jaký mají tyto aspekty reálný dopad na dnešní digitalizovanou společnost.

Filosof Václav Bělohradský současnou mediasféru popisuje jako prostředí velmi rychlé a netrpělivé, v němž přebíháme z jednoho místa na druhé, přijímáme množství obrazů reality, které jsou různě překroucené. Upozorňuje na to, že přijímání velkého množství informací vede k extrémnímu nedostatku pozornosti, kterou musíme neustále dělit mezi mnoho informačních zdrojů, jež o ni soutěží. A právě v nedostatku pozornosti ve společnosti Václav Bělohradský vidí největší problém, který je klíčem k pochopení krize liberální demokracie. V důsledku informačního přetížení se veškeré sociální interakce, včetně politiky, redukuje na pouhý boj o pozornost. Nepozorná společnost neumí informace efektivně klasifikovat ani je hierarchizovat, tudíž jí mnoho podstatného uniká, a nedokáže se ve svých názorech sjednotit ani dosahovat většinově preferovaných cílů. Společnost je tak zmatená a fragmentovaná, důsledkem toho je pokles důvěry v demokratické instituce. Tyto faktory přispívají k větší polarizaci ve společnosti, v níž fakta jsou to, co tvrdí přítel a dezinformace to, co tvrdí nepřítel. Hrozí proto, že odlišné názory a přesvědčení budou automaticky interpretovány tak, že patří někomu, kdo je našim nepřítelem a ohrožuje naše zájmy (Bělohradský 2021: 47-45).

Zajímavý a komplexní názor na současnou mediální sféru a téma dezinformací přináší také Jakub Eberle, který zkoumá podobu české debaty o hybridní válce a fake news. Ve svých výzkumech se zaměřuje na rozdílné pohledy v souvislosti s dezinformacemi a jejich hrozbu pro společnost. Pojmy jako dezinformace či hybridní válka se do nedávna téměř nepoužívaly a dnes se skloňují prakticky v každém politickém rozhovoru. Problémem však je, že se tyto pojmy vyprazdňují a vzniká tu jakýsi informační chaos, který jednotlivci nebo skupiny lidí využívají ve svůj prospěch. Dezinformace se občas používají jako nálepka na cokoliv, co se nám nelíbí, ačkoliv nespĺňují kritéria definice

tohoto pojmu. Místo tohoto nálepkování bychom měli diskutovat o tom, jak se v tomto prostředí chaosu a nejistoty zorientovat (EBERLE, Jakub. Spousta lidí nálepkuje jako dezinformace cokoliv, co se jim nelíbí. [online] *Mediar.cz* [12. 12. 2022] Dostupné z: <https://www.mediar.cz/spousta-lidi-nalepkuje-jako-dezinformace-cokoliv-co-se-jim-nelibi/>).

Je tedy na místě si přesněji definovat, co dezinformace vlastně jsou, a proč jim tak snadno podléháme. Tento výraz v minulosti spadal do profesního slovníku špiónů, agentů nebo vyzvědačů. Kvůli oklamání protivníka dezinformace využívali ve svůj prospěch také vládcí a vojevůdci. Zpravidla se tak dělo ve snaze získat výhodu v politickém souboji nebo ve válce. Až v souvislosti se vznikem masmédií, a především sociálních sítí, se dezinformace začaly šířit i v jiných společenských sférách a za jinými účely (Gregor 2018: 9). Dezinformace můžeme dnes jinými slovy označit také jako *fake news*, které jsou úmyslně vytvořeny za účelem šíření nepravdivých či zavádějících informací, jejichž cílem je ovlivnit a zmanipulovat příjemce. Tvůrci dezinformací chtějí příjemce zmást, oklamat či dovést ke změně názoru nebo k jinému tématu, aby přesměrovali jejich pozornost. V souvislosti s dezinformacemi dnes existuje mnoho alternativních médií, která cíleně sdílejí nepravdivé informace, kdy lidé mají za to, že se jedná o pravdivý web, se kterým se ztotožňují (Gregor 2018: 46).¹

Podle Eberleho je možné odlišné přístupy lidí k pojmům dezinformace či hybridní válka rozdělit na několik narativů. První narativ se nazývá *obranný*, vychází z toho, že hybridní válkou se mají zabývat především armády. Z hlediska tohoto pojetí může hybridní válka znamenat předeheru, či doplněk reálné války, která je součástí tradičního mocenského soupeření mocností mezi sebou. Armáda a tajné složky si tak kladou za úkol vyhledávat agenty jiných států, kteří by mohli ohrozit naši bezpečnost.

¹ S tímto právě souvisí Bělohradského výrok o nedůvěře v demokratické instituce a stát, kdy se lidé mohou uchýlovat i k extremistickým přesvědčením, která často mohou na těchto alternativních webech nalézt.

Druhý přístup tzv. *protivlivový narativ* tvrdí, že cílem není stát, instituce nebo infrastruktura, nýbrž naše společnost a identita. Tento narativ je problematický v tom, že většina lidí je považována za bezmocnou, bezbrannou či dokonce pasivní. Dezinformace je vnímána jako virus, který napadne společnost, a ta se proti němu nedokáže bránit. Podle lidí zastávajících tento přístup je řešením bránit lidi před nimi samotnými, případně smazat škodlivý obsah.

Třetí *vzdělávací narativ* přisuzuje neschopnost lidí zorientovat se v dnešním složitém informačním světě psychologickým limitům, kterými je omezeno naše myšlení. Tento narativ vidí řešení dané situace v budování mediální gramotnosti a rozvoji kritického myšlení. Oproti předešlým narativům není potřeba identifikovat agenty nebo mazat obsah, ale stačí dát lidem nástroje, pomocí nichž vy se vypořádali s nástrahami. Eberle podotýká, že hlavním úskalím tohoto narativu je jeho depolitizace. Zohledňuje totiž pouze emancipaci jednotlivce a nebere v potaz celkové nastavení společnosti nebo politické uspořádání. *Vzdělávací narativ* také říká, že podstatnou součástí nás všech jsou emoce, které předčí racionální uvažování. S tím se dá podle Eberleho souhlasit. Zastává názor, že pokud se dva lidé dokážou po dlouhé argumentaci vzájemně přesvědčit o opačných názorech, tak právě tehdy hrají velkou roli emoce. Naprosto klíčovým slovem je podle něj také empatie, skrze níž bychom měli k lidem podléhajícím dezinformacím přistupovat. Měli bychom se těchto lidí ptát, proč mají problém s liberální demokracií a státem, ve kterém žijeme, a reflektovat jejich vlastní zkušenost, což média téměř nedělají a pohlíží na věc místy dost jednostranně (EBERLE, Jakub. Spousta lidí nálepkuje jako dezinformace cokoliv, co se jim nelíbí. [online] *Mediar.cz* [12. 12. 2022] Dostupné z: <https://www.mediar.cz/spousta-lidi-nalepkuje-jako-dezinformace-cokoliv-co-se-jim-nelibi/>).

Pohled Eberleho je velmi cenný v tom, že přistupuje k problematice lidského chování komplexně a snaží se upozornit na limity jednotlivých přístupů, které zde byly uvedeny. Jeho názory jsem do své práce zařadila právě z toho důvodu, abych ukázala více úhlů pohledů na jedno konkrétní téma, a to i v souvislosti s vědeckými závěry, k nimž je také potřeba přistupovat kriticky.

2.1 Média a společenská soudržnost

Dnešní složité vnitrostátní i globální uspořádání lidské společnosti bez médií již fungovat nedokáže. Otázkou tedy je, co přesně pro současnou společnost média znamenají a do jaké míry přispívají k její soudržnosti. Média z velké části konstituují společenskou realitu, slouží jako jakýsi rozhodující zdroj standardů, modelů a norem, zároveň však tuto realitu vždy částečně zrcadlí a reflektují. Jejich prostřednictvím udržujeme kontakt s veřejnými institucemi nebo činiteli.

Pokud budeme na význam médií pohlížet z hlediska hodnot a idejí, mají média v sekularizované společnosti sklon do jisté míry přebírat vliv, který dříve měli rodiče, náboženství, škola, sourozenci nebo kamarádi. Tato skutečnost vysvětluje, proč jsme na médiích závislí prakticky v celé oblasti našeho širšího symbolického prostředí, tj. obrazů v našem vědomí. Média se stala tím prvkem, který gradientně sdílíme s ostatními. Moderní společnost by se totiž bez jistého stupně sdíleného vnímání skutečnosti, nemohla reprodukovat, pokud by měla být zachována stejná úroveň sociálního života. Vztahy zprostředkované masovými médii jsou zpravidla odtažitější, neosobnější a slabší než přímé osobní vztahy. Rychlý vývoj nových komunikačních technologií způsobil to, že stále větší část komunikace, a tedy i kontaktu s ostatními, probíhá zprostředkovaně skrze média. Existuje však i druhý pohled na média. Do určité míry přispívají ke společenské soudržnosti ve chvíli, kdy je potřeba sjednocovat rozptýlené jedince v jedno velké publikum. Také díky nabídce společných hodnot, idejí a informací pomáhají integrovat nově příchozí do určitého společenství a formovat jejich totožnost. V početné moderní a rozrůzněné společnosti může takovýto proces podpořit sjednocení účinnější cestou než starší integrační procesy pramenící z náboženství, rodiny či jiných skupin. V zásadě tedy masová média mohou společenskou soudržnost, jak podporovat, tak rozvracet (Mcquail 1999: 87-88).

2.2 Média a svoboda slova

V období studené války, která probíhala ve 20. století docházelo ke střetům mezi svobodou slova a cenzurou. Lidé v zemích s totalitním režimem bojovali za to, aby mohli svobodně vyjadřovat své myšlenky a názory. Po skončení studené války se zdálo, že bylo tohoto hodnotného cíle v některých částech světa dosaženo. Dnes však vidíme, že význam svobody slova, tak jak byl pojmán v minulosti, se podstatně mění (Pomerantsev 2020: 15). V této kapitole se proto budu zabývat otázkami týkajícími se svobody slova, jejím omezováním a také tím, jak mohou být média zneužívána mocenskými skupinami.

S nástupem internetu a otevřeností sociálně-komunikačních platforem jsme se z pouhých diváků a posluchačů stali autory a spoluvůrci nových médií. Skrze média se podílíme na budování a tvarování sociální reality. A chceme-li mít kontrolu nad podobou světa v němž žijeme, měli bychom se občas zastavit a zamyslet se nad tím, jaká témata nám média předkládají, jak nás svým obsahem ovlivňují a do jaké míry my sami přispíváme k jejich fungování. Velkým pozitivem elektronických médií je to, že k nim mohou mít okamžitý přístup všichni, kteří se chtějí vyjádřit, aniž by jim v tom bránily mocenské síly řídicí tištěná nebo vysílací média, jako tomu bylo například u nás v období socialismu. Média tak v podstatě pomáhají vytvářet rovnoprávnější a svobodnější společnost. A právě hodnoty jako je rovnoprávnost a svoboda je důležité mít na paměti ve chvíli, kdy vedeme diskusi o možném omezování nebo filtrování dezinformačního nebo propagandistického obsahu. V rámci demokracie je rozhodně svobodný přístup k informacím jednou z těch nejcennějších hodnot, proto je potřeba na šíření dezinformací reagovat opatrnějším způsobem než striktním zakazováním či rušením například dezinformačních platforem (Nutil 2018: 90).

Jak vlastně svobodu slova definuje české právo? V Listině základních práv a svobod je vymezena záruka svobody projevu a práva na informace. Dále je v ní řečeno, že každý má právo vyjadřovat své názory, svobodně vyhledávat, přijímat a šířit ideje a informace. Současně je v Listině zakotveno, že tato práva lze omezit zákonem, pokud je potřeba chránit práva a svobodu druhých, veřejné zdraví či bezpečnost státu (LPS: Čl. 17). Musí to být tedy zákon, který sleduje legitimní cíl prospěšný společnosti. Další důležitou

podmínkou je to, že takové omezení musí být v demokratické společnosti nezbytné. Tato skutečnost je však poměrně problematická, protože není vždy jednoznačné, co lze považovat za zcela nezbytné omezení.

Dnes stojíme před poměrně složitou otázkou, jak reagovat na šíření dezinformací v internetovém prostředí. Lidé si často neuvědomují, že pokud sdílí nepravdivou informaci na internetu, jedná se o veřejné šíření, které může ovlivnit velkou část společnosti. To, o čem dříve lidé vedli diskusi v prostředí hospody, což bylo povětšinou neškodné, se přesunulo do diskusních fór na sociálních sítích. Složitě v tomto případě je rozlišit, kdo dezinformace vytváří za účelem šíření paniky a kdo je tím, kdo uvěřil nepravdě a sdílí je neúmyslně. Trestní zákon stanovuje stíhání v případě, že někdo záměrně šíří poplašnou zprávu s cílem vytvořit paniku mezi lidmi. Dále je možné zahájit trestní stíhání, pokud se prokáže šíření pomluvy s cílem ohrožit vážnost nějakého člověka, či poškodit jeho jméno, případně narušit jeho rodinné vztahy. Z tohoto vyplývá, že postihnout šíření dezinformací je možné pouze, pokud jsou splněny podmínky v trestním zákoně. Vystává tedy otázka, zda by bylo vhodné, aby byl určitý zákon upravující šíření dezinformací vytvořen (ať už jako zcela nový nebo jen novelizací stávajících právních předpisů), nebo si nadále vystačíme s dosavadní právní úpravou bez dalších změn (PIKA, Tomáš. Kam až sahá svoboda slova? „Hrana je zákon a jeho výklad“, vysvětluje odborník Bartoň. *irozhlas.cz*. [online] 2022, [cit. 7. 1. 2023]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/svoboda-slova-hranice-projev-socialni-site-realita_2204190700_pik).

Nyní bych se vrátila k problematice dezinformačních webů a pokusím se ji detailněji rozebrat. Na české internetové scéně je těchto webů celá řada, přičemž velká část z nich přebírá fake news z ruských dezinformačních platforem. V souvislosti s vypuknutím války na Ukrajině bylo osm z nich zablokováno sdružením CZ.NIC² a vláda vyzvala operátory, aby zamezili šíření dezinformací v kyberprostoru. Tento krok vyvolal poměrně vášnivou diskusi napříč společností. Někteří jej podporovali, ale našli se i kritici, kteří toto opatření považovali za nedemokratické.

² cz.nic [online]. ©1998 [cit. 19.1. 2023]. Dostupné z: <https://www.nic.cz/>

Například Oldřich Kužílek poukazyval na to, že výkonná moc v tomto případě vybočila ze své kompetence a propůjčila si část moci zákonodárné, čímž překročila své pravomoci a porušila principy právního státu. Dle jeho názoru zrušení dezinformačních webů bylo pouze krátkodobé řešení situace, která vyžadovala mnohem propracovanější postup. Stát selhal především v tom, že se otázkou ruského hybridního působení nezabývá dlouhodobě (KOUBOVÁ, Karolína a ČIHÁK, Ondřej. Vypnutím ruských dezinformačních webů stát praštil kladivem. A výsledek je pochybný, tvrdí analytik. *irozhlas.cz* [online] 2019, [cit. 19. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/dezinformacni-weby-maca-kuzilek-rusko>).

Z pohledu mediálního analytika Josefa Šlerky se stát tímto krokem snažil získat čas pro vytvoření nějakého zákonného opatření. Problém související s dezinformacemi byl tedy zpomalen, ale ne vyřešen. Otázkou je, proč se stát o takto zásadní problém nezajímá více. Můžeme předpokládat, že politické strany toto téma do svých programů nezařazují, protože si nechtějí znepřátelit onu část voličů, která dezinformační weby konzumuje. Je však zřejmé, že toto téma nelze nadále obcházet, tím spíše v situaci, kdy válka na Ukrajině pokračuje a ruské dezinformace ohrožují demokratické společnosti. Jak by měl podle Šlerky stát proti dezinformacím účinně bojovat? Neměl by především zavádět pouze restriktce, ale měl by se zaměřit na určitou prevenci a zjišťovat do jaké míry jsou dané weby nebezpečné, stanovit hranice, které nemohou překročit. Přitom za nejdůležitější považuje Šlerka vydání zákona, který by tyto meze stanovoval. Dále podotýká, že kromě mediální výchovy ve školách bychom se měli zaměřit na celoživotní vzdělávání (NECHVÁTAL, Lukáš. Podcast ODPOSLECH: Jak stát (ne) zvládá boj s dezinformacemi. [online] 2022, [cit. 7. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.investigace.cz/podcast-odposlech-jak-stat-nezvlada-boj-s-dezinformacemi-rozhovor/>).

Hlavním cílem by měl být rozvoj kritického myšlení a budování mediální gramotnosti napříč společnostmi. Za orientaci v informacích by tak měl být zodpovědný každý z nás. Jedině člověk, u něhož je mediální gramotnost rozvinuta, se dokáže plnohodnotně zapojit do veřejného života, orientuje se ve složitých problémech a konfliktech, které jsou součástí otevřené, demokratické a pluralitní společnosti (Nutil 2018: 90,91).

Důležité je si uvědomit, že podstatnou část konzumentů dezinformačních webů tvoří lidé, kteří jsou existenčně ohroženi a ztrácejí tak důvěru ve stát. V důsledku toho mají větší sklon uchýlovat se k alternativním zdrojům, kde jsou utvrzováni v názoru, že pro ně stát nedělá dostatek a že jsou opomíjeni. Podle Šlerky největší obava nyní plyne z rostoucího počtu těchto lidí i vzhledem k rostoucí inflaci a pokračující válce na Ukrajině. Lze tedy říci, že zvýšená konzumace dezinformačních webů je příznakem krize ve společnosti (NECHVÁTAL, Lukáš. Podcast ODPOSLECH: Jak stát (ne) zvládá boj s dezinformacemi. [online] 2022, [cit. 7. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.investigace.cz/podcast-odposlech-jak-stat-nezvlada-boj-s-dezinformacemi-rozhovor/>).

2.3 Média a propaganda

V souvislosti s působením informačního prostředí a s cílem ovlivňování lidí se dnes používá velké množství pojmů a jedním z těch nejdůležitějších je pojem *propaganda*. Dříve hrála propaganda velkou roli během válek, v současnosti má proto tento termín velmi negativní konotaci, proto se mu většina oficiálních doktrín snaží vyhýbat. Pokud je některý stát, skupina či jednotlivec vnímán ve svém informačním počinání negativně, protistrana mu slovo propaganda dost často přisuzuje a obviňuje jej z ní. A jak zní definice propagandy? Oficiální definice Severoatlantické aliance ji popisuje jako: „informace, zejména zkrslené nebo zavádějící povahy, používané k podpoře politické věci nebo stanoviska“ (Řehka 2017: 64). Propagandu tedy můžeme chápat jako úsilí ovlivnit lidi tak, aby se jejich myšlení a chování měnilo ve prospěch toho, kdo ji vytváří a aplikuje. Typické pro naši společnost je to, že ji vnímáme jako negativní jev, a proto ji obvykle přisuzujeme našim protivníkům, zatímco naše vlastní aktivity v informačním prostředí většinou označujeme jinak (Řehka 2017: 65).

S rozpadem Sovětského svazu a s nástupem demokratické společnosti jsme měli – alespoň v naší části světa – klamavý pocit, že propaganda zanikla. Pravdou však je, že dnešní propaganda zneužívá demokratické prostředky, aby dosáhla svých cílů. Novým nástrojem propagandistů se místo cenzury stala svoboda slova a pluralita informací. Neomezené informace vedou k vytváření chaosu a k polarizaci společnosti, ve níž si lidé navzájem přestávají věřit a nejsou schopni dojít ke konsenzu. Zčásti se dnešní propaganda podobá té dřívější v tom, že vychází z psychologie lidí a ta se příliš nezměnila. Ideologie jsou nahrazovány různými konspiračními teoriemi, které jednak rozdělují lidi na „my a oni“, jednak navozují pocit, že člověk nemůže nic změnit (TRUCHLÁ, Helena. Lidé fakta nepotřebují, nejsou pěkná. Putin se na internetu baví, říká odborník. *Aktuálně.cz* [online] 2019, [cit. 19. 1. 2023]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/peter-pomerantsev-lide-fakta-nepotrebuji-nejsoupekna/r~ec925304eff311e9926e0cc47ab5f122/>).

Proč lidé konspiračním teoriím vlastně věří? Pokud je jakkoli ohrožována identita lidí, raději odmítají fakta a racionální argumenty. Většina lidí konspiračním teoriím věří proto, že jim nabízí pocit bezpečí ve světě, kde je těžké udržet si vlastní identitu. Jasně vymezují, kdo je nepřítel, kdo spojenec a určují místo, kam patří (WILLOUGHBY, Tereza. Peter Pomerantsev: Mezi uměním a propagandou panuje starý a podivný souboj. *Art.ceskatelevize.cz* [online] 2021, [cit. 19. 1. 2023]. Dostupné z: <https://art.ceskatelevize.cz/inside/peter-pomerantsev-mezi-umenim-a-propagandou-panuje-stary-a-podivny-souboj-86JOQ>).

Propaganda a s ní související dezinformace se také snaží podřývat důvěru v etablovaná média. Velká část lidí je přesvědčená, že všechno je lež a žádné informace z oficiálních zdrojů nelze brát vážně. Tato nedůvěra v žurnalistiku jako takovou je poměrně podstatný problém, jemuž bychom měli věnovat větší pozornost. Měli bychom si položit otázku, co se stane se světem, ve kterém lidé budou dělat rozhodnutí na základě překroucených fakt. Odpovědí na takovou otázku by mohlo být selhání demokracie, od něhož v současné době nemáme podle některých autorů příliš daleko.

Je nutné si uvědomit, že primárním účelem médií je kontrola námi zvolených zástupců, informování a vysvětlování situací, které nejsou v pořádku. Pokud tedy nebudeme médiím věřit, jsme v podstatě sami proti sobě. Ve chvíli, kdy seriózní média přestanou být respektovanou a důvěryhodnou institucí, ztrácejí síly k tomu, aby mohla plnit svoji roli hlídacího psa a demokracii kontrolovat. Tuto nedůvěru následně ve svůj prospěch využívají mocní a mohou s lidmi manipulovat mnohem snadněji (Gregor 2018: s. 106).

Propagandu a dezinformace ve velké míře využívá například Rusko pro upevňování pozice v zahraniční politice. Propaganda představuje levný způsob manipulace s lidmi, nepřináší příliš velké riziko, a navíc tím ruský prezident získává dostatečnou pozornost, o kterou usiluje. Podle Pomerantseva hlavním cílem ruské propagandy je ukázat, že ideály a naděje z roku 1989 jsou nesmyslné a události, jako byla sametová revoluce, se snaží zesměšnit. Problém je, že se ruské dezinformace do demokratických společností šíří ve velké míře, a proto je potřeba tuto situaci společnými silami řešit. Důležité je také, aby se při řešení otázky ohledně dezinformací postavily demokratické země vždy jedna za druhou. Musíme ochránit naše informační prostředí, dohlížet na technologické společnosti, podporovat veřejnoprávní média a regulovat debatu na sociálních sítích. Pomerantsev vidí cestu v boji proti dezinformacím také v tom, aby se internet stal transparentnějším. Uživatelé internetu by měli mít více informací o on-line prostředí, ve kterém se pohybují. Každý by měl mít právo vědět, odkud daná informace pochází, kdo ji vytvořil a zda se šíří přirozeně, tedy od skutečných uživatelů. Lidé používající internet by měli chápat, jak někdo jiný může využívat naše data k tomu, aby nám podsunul konkrétní informace.

Dalo by se říci, že dnes čelíme nové formě cenzury, a to takové, kdy je nám často bráněno rozumět tomu, co vidíme. Někdy je totiž velmi složité přijít na to, kdo a z jakých důvodů nám podsouvá danou informaci. Někteří političtí lídři, zejména ti v čele autoritářských režimů, si transparentnost internetu nepřejí, protože by tak lidé mohli přijít na to, jak fungují trollí farmy a algoritmy, které využívají pro manipulaci lidí (TRUCHLÁ, Helena. Lidé fakta nepotřebují, nejsou pěkná. Putin se na internetu baví, říká odborník. *Aktuálně* [online] 2019, [cit. 19. 1. 2023]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/peter-pomerantsev-lide-fakta-nepotrebuji-nejsou-pekna/r~ec925304eff311e9926e0cc47ab5f122/>).

Vzhledem k tomu, že zmiňuji výraz trollí farma, považuji za důležité se u tohoto slova pozastavit. Nejprve je potřeba vysvětlit etymologii slova *troll*. Pojmenování pochází ze švédštiny, v severské mytologii označovalo zlou démonickou bytost, žijící v jeskyních a mořích (*Slovník cizích slov*. [cit. 19. 1. 2023] Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/troll>).

V internetovém slangu pojmenování troll patří lidem, kteří se účastní diskusních fór či jiných konverzací, jejichž záměrem je psát nenávistné, vulgární či urážlivé komentáře. Trolling může na jedné straně zahrnovat vtípné, odlehčující příspěvky, které si nekladou za cíl vystavovat ostatní nepříjemným pocitům. Na druhé straně se čím dál více potýkáme s těmi, kteří se zaměřují na zesměšňování a poškozování reputace jednotlivců či celých skupin. Celkově vzato, pojem trolling, zastřešuje projevy asociálního chování v prostředí internetu, které může nabývat různých forem (Marwick, Lewis 2017: 4). Jejich velkou výhodou je anonymita, kterou jim internet poskytuje. Nemají tak žádné překážky v podněcování agresivního chování u ostatních účastníků. Často se vyjadřují ve jménu známých osobností, aby nabyli na důvěryhodnosti. Zaměřují se na emotivní stránku lidí, svými komentáři se snaží odradit od věcných argumentů a nabádat k emotivním a neopodstatněným reakcím. Plní stanovené zadání a mají přesné instrukce, co musí psát a jaké názory zastávat. V současnosti jsou trollové nejvíce zmiňováni v souvislosti s Ruskem, které zakládá celé trollí farmy. Úkolem těchto trollů je psát proruské komentáře a vyvracet prozápadní názory nebo protiruské postoje (Gregor 2018: 54-55). Zatím největší trollí farma byla nalezena v Petrohradě. Nejprve jí nebyla věnována velká pozornost, ale investigativní novináři se pustili do odhalování činnosti trollů. Novinářka Ljudmila Savčuková se dokonce infiltrovala do prostředí ruské trollí farmy jako zaměstnankyně. Mohla bezprostředně shromáždit důkazy o tom, jak taková farma skutečně funguje.

Farma se skládala z několika pater, plných počítačů, které obsluhovali zaměstnanci v nepřetržitých směnách. Měla vlastní hierarchii, přičemž na nejvyšších místech byli redaktori dohlížející na komentátory. Redaktori dávali komentátorům pokyny týkající se toho, na které osobnosti ruské opozice mají útočit. Ljudmila popisuje, že lidé psaní lživých a urážejících informací považovali za běžnou práci, důležitý byl pro ně především uspokojivý honorář. Zjistila, že farma se postupně stala nástrojem vládních dezinformačních kampaní namířených proti opozici. Informace, které novinářka shromáždila, následně uveřejnila s cílem seznámit veřejnost s tím, na jakých principech farma funguje. Trollí farma začala její jméno ihned poškozovat a šířit o ní nepravdivé informace. Většina společnosti výsledky jejího odhalení nebrala vážně. Tvorba dezinformací a záměrná manipulace lidí se tak staly realitou a samotná existence této instituce začala být pokládána za běžnou součást každodenních životů (Pomerantsev 2020: 34-35).

Tato podkapitola ukázala, že dezinformace či propaganda mohou být často politickým nástrojem pro manipulaci lidí. Z toho vyplývá, že i určitá regulace sociálních sítí by měla plynout z politických nařízení, a to takových, která budou prospívat celku společnosti, a ne pouze mocnárům. Dobrou zprávou je, že se tímto tématem začal po dlouhé době zabývat Evropský parlament a Evropská komise. Od února 2024 tak začne platit nařízení stanovující základní soubor pravidel pro provozovatele sociálních sítí. Nová legislativa s názvem *Akt o digitálních službách* by měla zajistit větší kontrolu nad tím, jaký obsah uživatelé na internetu vidí. Dalším cílem je zamezit sdílení nelegálního obsahu na sociálních sítích. Akt zahrnuje také větší ochranu dětí proti cílené reklamě, jež děti ovlivňuje často bez jejich vědomí. Celkově budou mít uživatelé větší možnost volby, pokud jde o nastavení algoritmů pro zobrazování obsahu. Podobná opatření by mohla konečně vést k větší transparentnosti sociálních sítí, díky které by lidé věděli, kdo a za jakým účelem určitý obsah šíří (*Evropský parlament. Akt o digitálních službách: regulace platforem pro bezpečnější internet*. [online] 2022, [cit. 20. 1. 2023] Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/news/cs/press-room/20220114IPR21017/akt-o-digitalnich-sluzbach-regulace-platforem-pro-bezpecnejsi-internet#>).

3 Vliv médií a dezinformací na školní prostředí

V předchozích kapitolách jsem popsala, jakým způsobem média ovlivňují současnou společnost. Některé kapitoly ukázaly, že média, především ta, která šíří nepravdivé informace, dokážou spustit nezastavitelnou dezinformační lavinu, která pohltí velkou část společnosti a rozdělí ji na několik zneprátených skupin. Mediální gramotnost v naší společnosti obecně není příliš vysoká, a aby mohlo dojít k celospolečenským změnám, které by vedly k jejímu rozvoji, je nutné s nimi začít od základů. Těmito základy myslím školství, jenž by mělo učitele více motivovat k rozvíjení mediální gramotnosti žáků a vedli je ke kritickému myšlení. Proto se budu v následující kapitole věnovat školnímu prostředí. Nejprve se zaměřím na výuku mediální výchovy a na její realizaci ve školách z pohledu Rámcového vzdělávacího programu. Také bych chtěla zjistit, proč je mediální výchova stále považována za značně okrajové téma, a jak velkou roli v celé problematice hrají jednotliví aktéři, tj. učitelé, žáci a rodiče.

3.1 Mediální výchova

Rámcový vzdělávací program (dále RVP) zahrnuje mediální gramotnost do průřezového tématu Mediální výchova. RVP pro základní školy definuje mediální gramotnost a mediální výchovu takto: „Mediální výchova má vybavit žáka základní úrovní mediální gramotnosti. Ta zahrnuje jednak osvojení si některých základních poznatků o fungování a společenské roli současných médií (o jejich historii, struktuře fungování), jednak získání dovedností podporujících poučené, aktivní a nezávislé zapojení jednotlivce do mediální komunikace. Především se jedná o schopnost analyzovat nabízená sdělení, posoudit jejich věrohodnost a vyhodnotit jejich komunikační záměr, popřípadě je asociovat s jinými sděleními; dále pak orientaci v mediovaných obsazích a schopnost volby odpovídajícího média jako prostředku pro naplnění nejrůznějších potřeb – od získávání informací přes vzdělávání až po naplnění volného času“ (RVP ZV 2021: 136).

Mediální výchova je průřezové téma, což prakticky znamená, že žáci a studenti mají získávat mediální gramotnost, buď v konkrétním předmětu, nebo napříč všemi předměty. Škola také může zařadit do výukového plánu například projekt s mediální tematikou. Pokud škola zvolí průřezovou cestu napříč různými předměty, je na učitelích,

jestli dokážou propojit probírané téma v daném předmětu s mediální oblastí. Školy jsou vázány stanovenými tematickými okruhy, které vychází z Rámcových vzdělávacích programů. Jednotlivé očekávané výstupy si školy podle svých možností, znalostí a dovedností učitelů rozdělují do jednotlivých předmětů. Žáci by se tak měli v průběhu svého studia setkat alespoň s některými oblastmi průřezových témat. Jedná se o poměrně náročnou organizaci výuky a často se od učitelů očekává odbornost, kterou nedisponují. Jako samostatný předmět mediální výchova na školách většinou není a učitelé se tímto tématem v rámci svých předmětů zabývají pouze okrajově (*Svět médií*. [online] 2018, [cit. 12. 3. 2023] Dostupné z: <http://svetmedii.info/medialni-vychova/>).

Souvisí to také s tím, že výstupy stanovené Rámcovým vzdělávacím programem jsou pouze doporučené a nejsou pro učitele závazné. Navíc dokument, který konkretizuje tyto doporučené výstupy, vznikl již v roce 2011, tudíž nereaguje na rychle se měnící trendy v této oblasti. Výuka mediální výchovy se dále potýká s otázkou přístupu k moderním technologiím. Některé školy podporují používání telefonů přímo ve výuce, jiné je zase striktně zakazují. Vzhledem k tomu, že mediální výuka a její podoba není pro školy prioritní téma, bude ještě nějakou dobu trvat, než dojdeme k určitému konsenzu v její realizaci. Tento stav je však do určité míry odrazem celkového nastavení společnosti, kdy se čím dál častěji potýkáme s nedůvěrou občanů ve veřejnoprávní média a v masové sdělovací prostředky obecně. Narážíme tak na nedostatečnou mediální gramotnost v celé společnosti, která je tak více náchylná ke zmanipulování, naslouchání propagandistickým heslům, dezinformacím či dnes velmi rozšířenému populismu.

Problém také je, že většina učitelů, kteří žáky v mediální výchově vzdělávají, neabsolvovali tento předmět v rámci svého studia. Odborníci se však nedokážou shodnout, zda by měl tento předmět vyučovat klasický učitel nebo spíše člověk, který je v oblasti médií odborníkem. Člověk v tísni provedl v letech 2017 a 2018 dva průzkumy na několika školách, kde se ptali učitelů a ředitelů na průběh mediální výchovy na jejich škole. Průzkum prokázal, že většina učitelů, kteří mediální výchovu učí, neprošla žádnými kurzy či školeními zabývajícími se touto tematikou. Někteří respondenti přiznali, že u nich ve škole ani nesledují, zda dochází k naplňování stanovených cílů.

Bohužel tento stav se nejspíše v blízké budoucnosti nezmění, neboť Ministerstvo školství neplánuje zařadit mediální výchovu mezi klasické předměty (ZAJAC, Lada a BRZYBOHATÁ, Anna. V záplavě dezinformací se děti ztrácí, mediální výchova není pro školy prioritou. *Idnes.cz* [online] 2019, [cit. 14. 3. 2023] Dostupné z :https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/medialni-vychova-skoly-vyucujici-moderni-technologie-fake-news.A190808_123516_domaci_brzy).

Další poznatek vycházející z výzkumu ukazuje, že přístup k mediální výchově se liší podle zaměření školy. Na gymnáziích se mediální výchova častěji vyučuje jako samostatný nebo volitelný předmět, oproti středním odborným školám či učilištím, kde se často studenti s výukou mediální výchovy vůbec neseťkají a vyučujícím nepřipadá její realizace důležitá. Učitelé témata mediální výchovy nejčastěji vyučují v hodinách společenských věd, českého jazyka nebo v rámci informatiky (*Median*. 2017 [online]. Výuka mediální výchovy na středních školách. [Cit. 14. 3. 2023]. Dostupné z: <https://www.jsns.cz/nove/projekty/pruzkumy>).

3.2 Mediální gramotnost na českých školách

Stav mediální gramotnosti na českých školách se v posledních letech průběžně mapuje díky průzkumům jednotlivých specializovaných institucí. Například v roce 2017 se sešel Národní konvent o Evropské unii a vydal doporučení k tématu mediální gramotnosti v kontextu občanského vzdělávání. Setkání se zúčastnili zástupci obou komor Parlamentu ČR, státní správy, hospodářství a sociální partneři, reprezentanti evropských institucí a neziskových organizací. Národní Konvent na základě jednání u kulatého stolu vydal čtyři doporučení. Jeden z bodů si kladl za cíl zjistit, jakým způsobem se na českých školách mediální výchova realizuje a z jakých důvodů se to děje pouze minimálně. Dalším cílem bylo zmapovat možnosti rozvoje mediální gramotnosti u pedagogických pracovníků (*Národní konvent*. 2017 [online]. Doporučení: Mediální gramotnost v kontextu občanského vzdělávání. [Cit. 14. 3. 2023]. Dostupné z: <https://narodnikonvent.cz/2017/05/16/doporučení-medialni-gramotnost-v-kontextu-obcanskeho-vzdelavani/>).

V této kapitole představím některé realizované průzkumy a jejich výsledky. Uvedu také několik příkladů, které ukazují, že mediální gramotnost není rozvíjena dostatečně a je potřeba zapracovat na celoživotním vzdělávání u širší veřejnosti, a to především v době, kdy čelíme dezinformacím mnohem více, než tomu bylo v minulosti.

3.2.1 Učitelé a jejich vztah k médiím

Dezinformacím a různým konspiračním teoriím často podléhají i vzdělání lidé, včetně učitelů. Během období pandemie či pokračující války na Ukrajině vyšlo najevo, že někteří učitelé o těchto událostech šířili velmi zavádějící informace. Známý případ se týká jedné pražské učitelky, jejíž výklad v hodině dějepisu měl silně proruský propagandistický podtón. Jiný učitel na jednom jihočeském gymnáziu svým žákům tvrdil, že ruský útok na Ukrajinu není agresí, ale snahou o osvobození obětí genocidy. V minulosti se zase mezi učiteli často šířily dezinformace spojené s očkováním proti covidu-19. Tyto události tak dokládají, že se najde podstatná část těch, kteří se ve světě informací nedokážou dobře orientovat a snadno podléhají manipulacím (ZAJAC, Lada. Covid i Ukrajina. Desetina učitelů na českých školách podléhá dezinformacím. *IDNES*. [online] 2022, [cit. 14. 3. 2023] Dostupné z: <https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/ucitele-dezinformace-msmt-deti-vyucovani-ukrajina-covid>).

Je však potřeba zmínit výsledky výzkumu Český učitel ve světě médií, podle něhož dezinformace nedokáže rozeznat přibližně 10 % českých učitelů a více než 64 % je rozezná správně (KOPECKÝ, Kamil. Komentář: Mají učitelé právo na šíření dezinformací mezi své žáky? *Učitel21*. [online] 2022, [cit. 14. 3. 2023] Dostupné z: <https://www.ucitel21.cz/post/komentar-zpravy-ucitele-pravo-na-sireni-dezinformaci-mezi-sve-zaky>).

Ačkoliv jsou výsledky zmíněného výzkumu vcelku pozitivní, najdou se učitelé, kteří podléhají dezinformacím kvůli nedůvěře v instituce a celkově ve stát a politiku. Učitelé pochází z různých sociálních prostředí, která ovlivňují jejich názory a chování. Někteří jednoduše podléhají algoritmům sociálních sítí a nejsou schopni vystoupit ze sociálních bublin, ve kterých se pohybují každý den. Pokud tedy učitel

s nedostatečnou mediální gramotností uvidí na své facebookové zdi několik příspěvků o tom, že covid-19 neexistuje nebo že Ukrajinci páchají zločiny na svých vlastních lidech, bude tomu věřit, tím spíš ve chvíli, kdy tyto informace sdílí lidé z jejich blízkého okolí. Učitel by měl být profesionál, který by měl vždy žákům sdělovat to, co je v souladu s vědeckým poznáním. Vědeckost je jednou z nejdůležitějších didaktických zásad, kterou by se měl učitel za každých okolností v praxi řídit. Učitel je pro své žáky vzorem a autoritou. V případě, že ve škole prezentuje dezinformace, může negativně ovlivnit velký počet žáků, jelikož ti často nepochybují o poznacích, které jim učitel předkládá. Aby k tomu nedošlo, pedagog by se měl opírat pouze o fakta, relevantní důkazy a zdroje. Klíčové je, aby žákům neposkytoval pouze hotové informace, ale naučil je informace vyhledávat z relevantních zdrojů, které si vždy pečlivě ověří.

Zároveň je potřeba říci, že musíme ctít svobodu projevu učitelů, stejně jako ostatních občanů. Každý učitel by však měl být obezřetný v tom, jaké názory šíří i mimo školní prostředí ve svém volném čase, pokud by se mohl dostat do kontaktu s rodiči nebo svými žáky. Stejně jako zbytek společnosti, ani učitel se nesmí dopouštět vědomého šíření protizákonného obsahu. V opačném případě se mohou učitelé dostat do rozporu se zákonem, neboť školský zákon a Rámcový vzdělávací program určuje hranice, které by se překračovat neměly.

Učitelé by také neměli zapomínat na to, že svou roli plní i ve chvíli, kdy aktivně používají sociální sítě. I tam se mohou s žáky či rodiči setkat a měli by brát v potaz svoji učitelskou roli a z ní vyplývající autoritu. Lze očekávat, že učitel sdílející dezinformace na sociálních sítích svoji autoritu postupně ztratí. Problém je v tom, že sdílením takového obsahu přispívá k narušení důvěryhodnosti celého vzdělávacího systému. Odborníci se shodují, že by v těchto situacích pomohl etický kodex, který by na každé škole stanovoval určité limity, co lze žákům sdělovat, a co už ne. (ZAJAC, Lada. Covid i Ukrajina. Desetina učitelů na českých školách podléhá dezinformacím. *IDNES*. [online] 2022, [cit. 15. 3. 2023] Dostupné z: <https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/ucitele-dezinformace-msmt-deti-vyucovani-ukrajina-covid>).

3.2.2 Postavení učitelů v české společnosti

Učitelská profese byla od dávných dob považována za jednu z těch nejprestižnějších. Právě učitelé a učitelky tráví s dětmi nejvíce času a ovlivňují je v zásadních životních obdobích, udávají směr jejich cesty, avšak nemusí to být vždy jen v tom pozitivním smyslu. Příčiny negativního přístupu ze strany učitele mohou být různé. Jednou z nich, zcela bezpochyby, je podprůměrná částka ze státního rozpočtu, kterou Česká republika na vzdělávání vynakládá ve srovnání se zeměmi OECD. Ačkoliv se situace za poslední léta mírně zlepšila, pořád se potýkáme s nerovnoměrným rozvrstvením a kvalitou vzdělávání v jednotlivých regionech, proto je potřeba se tímto tématem zabývat mnohem důsledněji. Ostatně problémy s nedostatečným platovým ohodnocením, jak svědčí nedávná veřejná vystoupení, mají i učitelé vysokoškolské (RYCHLÍKOVÁ, Apolena. Náchylnost učitelů k dezinformacím není ojedinělá. Na místě je prevence i důraz na důležitost učitelské profese. *Český rozhlas*. [online] 2022, [cit. 15. 3. 2023] Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/apolena-rychlikova-nachylnost-ucitelu-k-dezinformacim-zpravvy-ojedinel-na-miste-je-8727952>).

Dlouhodobý problém v České republice je také nedostatek učitelů, v důsledku toho se často stává, že jsou přijímáni lidé s nevyhovujícími osobnostními předpoklady pro práci s dětmi a dospívajícími. Pozornost odborníků by se měla orientovat více na samotné učitelé, a ne pouze na vzdělávání obecně. Vyučujícím by měl být dán větší prostor v oblasti sebevzdělávání se a v neustálém rozvoji. Podle Bohumila Kartouse učitel nemůže žáky vést k informační gramotnosti, pokud on sám není komplexně vybavenou osobností, jež mediálnímu světu rozumí. Měli bychom usilovat o to, aby se učitelských profesí zhostili lidé motivovaní, otevření a přemýšliví, přičemž je potřeba zajistit, aby tyto jejich kvality byly neustále posilovány a nevytrácely se pod tíhou náročné a zodpovědné práce (RYCHLÍKOVÁ, Apolena. Náchylnost učitelů k dezinformacím není ojedinělá. Na místě je prevence i důraz na důležitost učitelské profese. *Český rozhlas*. [online] 2022, [cit. 15. 3. 2023] Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/apolena-rychlikova-nachylnost-ucitelu-k-dezinformacim-zpravvy-ojedinel-na-miste-je-8727952>).

3.2.3 Vztah k médiím u dětí a rodičů

Aktivními uživateli internetu a sociálních sítí jsou také rodiče a jejich děti. Často se můžeme setkat s tím, že samotní rodiče se na internetu nechovají bezpečně, tudíž je poměrně složité vést děti k jinému chování. Z posledního průzkumu *e-bezpečí* vychází, že děti přichází do kontaktu s telefonem či tabletem již od prvního roku života. V takto útlém věku rodiče telefon pouze půjčují, ale s nástupem do základní školy velká část žáků telefony přímo vlastní. Problém je, že drtivá většina rodičů se dostatečně nezajímá o chování svých dětí v online prostředí. Často nevědí, jak jejich bezpečí správně zajistit například určitými softwarovými nástroji, které by čas trávený u počítače nebo telefonu limitovaly. V rámci výzkumu většina rodičů dále odpověděla, že v online prostředí běžně sdílejí své osobní údaje a fotografie. Výjimkou není ani sdílení fotografií umožňujících identifikovat jejich děti. Pouze polovina rodičů používá základní filtrování obsahu vyhledávání v prostředí Google vyhledávače či YouTube, přičemž právě tyto služby jsou dětmi využívány nejčastěji (*O2 Czech Republic a Univerzita Palackého v Olomouci* [online]. Centrum prevence rizikové virtuální komunikace, ©2018). [cit. 17. 3. 2023]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/vyzkumne-zpravy/107-rodic-a-rodicovstvi-v-digitalni-ere-2018/file>).

Další, v současnosti nejpoužívanější sociální sítí mezi dětmi, je Tik Tok, na němž sledují kratší či delší zábavná videa. Člověk může neustále scrollovat a pořád se mu bude zobrazovat nový a nový obsah. V současné době Národní úřad pro kybernetickou a informační bezpečnost označil Tik Tok za nebezpečnou aplikaci, kvůli čínskému vlastníkovu a jeho potenciálnímu vztahu s čínskou vládou. Kromě kybernetických hrozeb však představuje tato aplikace také hrozby dezinformační, kterým jsou právě často vystavovány děti, aniž by si to uvědomovaly. Stejně jako ostatní sociální sítě i Tik Tok funguje na určitém algoritmu. Šíření dezinformačních videí je zde mnohem jednodušší než na ostatních sociálních sítích, neboť algoritmus může podobná videa ukazovat opakovaně. Vzhledem k tomu, že děti ještě nemají vyvinutou dostatečnou seberegulaci, nejsou schopny reflektovat čas, jež u sledování videí stráví a neuvědomují si dopady, které tato činnost může mít na vývoj jejich psychiky. Další nástrahou aplikace Tik Tok jsou falešné účty, díky nimž šířitelé dezinformací mají snazší cestu k tomu, aby zmanipulovali větší množství lidí. Velmi časté jsou dezinformace v podobě

deepfake³, což v praxi znamená, že dezinformátoři například obličej jednoho politika nahradí nějakým naprosto jiným. Výsledkem je, že daný politik pronese určitá slova, která jsou často dehonestující a samozřejmě lživá. V současné chvíli se vývojáři snaží zlepšit potírání dezinformací tím, že zajistí možnost si informace ověřit, otázkou je, kolik uživatelů tuto možnost nakonec využije (MÍČEK, Tobiáš. Dezinformace a kyberhrozby. I to je Tik Tok, [online] 2023, [cit. 17. 3. 2023]. Dostupné z: <https://www.fakescape.cz/blog/tiktok-dezinformace-zneuzivani-dat>).

Je potřeba si uvědomit, že právě děti spadají do skupiny obyvatel, která může být dezinformacemi snadno zasažena, proto by měli dospělí dbát na prevenci v této oblasti a s dětmi o tomto tématu mluvit. Závěry studie Oxfordského internetového institutu a Univerzity v Cardiffu ukázaly, že není rozhodující délka času stráveného s digitálními přístroji, ale podstatné je, jakou činnost dítě během jejich používání vykonává. V případě, že je mozek zapojen aktivně, nedochází k negativnímu vlivu na psychickou pohodu dítěte. V opačném případě, kdy dítě pouze pasivně sleduje obrazovku, je používání telefonu nezdravé a vede k sociální a emocionální nestabilitě. Důležité je, aby rodiče nastavili pevná pravidla. Výzkumníci také doporučují, aby rodiče občas digitální svět svých dětí navštívili a dali jim tak pocit, že se o ně zajímají a chtějí vědět, co je baví. Měli by s nimi mluvit o tom, jakým způsobem internet používají a jaká jsou jeho úskalí (JAROŠ, Aleš. Mobily v rukou dětí z pohledu rodičů. [online] 2019, [cit. 17.3. 2023]. Dostupné z: <https://spomocnik.rvp.cz/clanek/21943/MOBILY-V-RUKOU-DETI-Z-POHLEDU-RODICU.html?nahled=>).

Nesmíme zapomínat především na děti ze sociálně slabších rodin, kde rodiče nemají dostatek kapacity a kompetencí, aby jim mohli určitou podporu zajišťovat. Pro tyto rodiče je těžké vysvětlovat dětem veřejné dění a diskutovat s nimi o tom, jak rozlišit pravdu od lživých informací. Děti, které mají navíc křehkou psychickou stabilitu, jsou poplašenými zprávami například ohledně covidu nebo války na Ukrajině velmi znepokojeny a jsou ohrožené v rámci rozvoje dalších, vážnějších psychických problémů (KROC, Vladimír a LAURENČÍKOVÁ, Klára. Dezinformace jsou alarmující, nejvíc

³ Deepfake je název pro technologie umělé inteligence, která má vytvářet falešná videa a fotky, jež mají tvořit dojem pravosti.

zasahují seniory, říká zmocněnkyně pro lidská práva. *iRozhlas* [online] 2023, [cit. 17. 3. 2023]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/dezinformace-seniori-deti-lidska-prava_2301252245_mst).

3.3 Digitální technologie ve výuce

Žijeme v digitální době, kdy už jen málokdy najdeme jedince, který by nepoužíval chytrý telefon, počítač či jiné moderní technologie. Děti používají telefony i ve škole během vyučování a učitelé pak bojují s jejich nepozorností, jelikož žáci často jen bezmyšlenkovitě sledují obrazovky svých telefonů. Je přirozené, že toto chování dětí dokáže značně popudit učitele i rodiče. Otázkou však je, zda neustálým zakazováním telefonů dosáhneme pozitivních výsledků.

Australští výzkumníci porovnávali aktivní a pasivní využívání telefonů dětmi. K pasivním činnostem patří sledování videa, sociálních sítí či bezmyšlenkovité rutinní vykonávání pokynů např. při hraní her. Aktivní činnosti zahrnují záměrné vyhledávání informací za účelem naplnění nějakého cíle (např. neformální bádání při řešení problémů), tvorbu vlastního produktu a další aktivity, které mohou výuku hodnotně doplnit. Australská studie dokazuje, že zakazovat dětem telefony má smysl při vykonávání pasivní činnosti, pokud však mozek vyvíjí aktivní činnost, nemuseli bychom být tak přísní. V následující podkapitole se budu věnovat právě tomu, jak digitální technologie ve výuce využívat smysluplným a pro výuku přínosným způsobem (BRDIČKA, Bořivoj. Neřešte zda, ale co děti s přístroji dělají. [online] 2019, [cit. 17.3. 2023]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/22047/NERESTE-ZDA-ALE-CO-DETI-S-PRISTROJI-DELAJI.html>).

4 Vybrané výukové metody a materiály

Projektů a různých online platform zabývajících se rozvojem mediální gramotnosti je dnes již celá řada, což je poměrně potěšující zpráva. Mým cílem však není předložit výčet všech těchto platform, ale zaměřím se detailněji pouze na dvě. Asi nejrozvinutějším projektem v této oblasti je Jeden svět na školách (dále JSNS), který se mediální gramotností zabývá dlouhodobě. Tato diplomová práce pojednává především o dezinformacích, proto vyberu výukové aktivity vytvořené JSNS zabývající se právě tímto tématem. Druhý projekt, na který se zaměřím, bude HistoryLab. Ačkoliv se může zdát překvapivé, že do společenskovedního tématu zasazují platformu s dějepisným zaměřením, má to určité opodstatnění. Vzhledem k tomu, že mojí druhou učitelskou aprobací je dějepis, pokládám za důležité kombinovat prvky dějepisu a společenských věd ve výuce. Chtěla bych prostřednictvím těchto dvou projektů ukázat, jak lze mediální gramotnost zařadit do obou těchto předmětů.

4.1 Jeden svět na školách

JSNS je jedním ze vzdělávacích programů organizace Člověk v tísni, který se mimo jiné zaměřuje na rozvoj mediální gramotnosti. Jejich výukové materiály se snaží reagovat na současnou situaci ve společnosti, přispívají ke kritickému a otevřenému pohledu na svět mladých lidí. Tvorba výukových materiálů probíhá za spolupráce přímo s učiteli, což vede ke smysluplnému praktickému využití. Kromě inspirativních materiálů pro učitele organizuje JSNS také Týdny mediálního vzdělávání nebo realizuje výzkumy mapující stav mediální gramotnosti ve školách (*Jeden svět na školách* [online]. Člověk v tísni ©2001 [cit. 11. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.jsns.cz/>). Jak už jsem zmínila výše, představím některé výukové materiály věnující se dezinformacím. Konkrétně budu čerpat z metodické příručky *Dezinformační dezinfekce*, jež reaguje na dezinformační vlnu, která se spustila se šířením nemoci covid-19. Ačkoliv máme toto období již za sebou, aktivity nacházející se v této příručce se dají vztáhnout i k jiným tématům.

Vybranou aktivitou je analýza dezinformací podle metodické koncepce 5 klíčových otázek. Níže příkládám plakát s otázkami, s nimiž žáci mohou během vyučovací hodiny pracovat.

Obrázek č. 1

	KDO?	<p>Kdo je autorem nebo tvůrcem sdělení?</p> <p>Jaké informace lze o autorovi nebo tvůrci sdělení dohledat?</p> <p>Kdo má kontrolu nad vznikem a šířením sdělení?</p>
	CO?	<p>Co je obsahem sdělení?</p> <p>Jaké názory či hodnoty jsou ve sdělení přítomny?</p> <p>Jsou ve sdělení uvedené zdroje? Jak se dají obsažené informace ověřit?</p> <p>Jaké informace či vyjádření nejsou ve sdělení zahrnuty?</p>
	KOMU?	<p>Jaké cílové skupině je sdělení určeno?</p> <p>Jakým způsobem se sdělení k příjemcům dostává a jak se případně dále šíří?</p> <p>Jak může sdělení ovlivnit názory, postoje a chování příjemců?</p>
	JAK?	<p>Jak se sdělení snaží upoutat pozornost?</p> <p>Jaký je jazyk a audiovizuální forma sdělení? Proč je právě v této podobě?</p> <p>Jaké emoce může sdělení v příjemcích vyvolat? Co je jejich příčinou?</p>
	PROČ?	<p>Proč bylo sdělení vytvořeno?</p> <p>Kdo má ze sdělení prospěch či užitek?</p>

(Zdroj: JSNS: Dezinformační dezinfekce. 2020, str.11)

Koncepce pěti klíčových otázek je velmi jednoduchý nástroj, který žáky vede ke kritické analýze mediálního sdělení. Aktivitu lze použít při práci s textovým, ale i s audiovizuálním obsahem. Velkou výhodou takto postavené aktivity je to, že se dá využít při probírání jakéhokoliv tématu. Díky položeným otázkám se ve třídě může rozvést zajímavá diskuse, která přinese další témata, na něž může učitel navázat a dovysvětlit pro žáky nové pojmy. V příručce se nachází výběr několika mediálních sdělení a také návod, jak nejlépe s nimi pracovat. Nabízí se rozdělit žáky do pěti skupin, v jejichž rámci budou odpovídat na jednu sadu otázek, poté by probíhala prezentace jednotlivých odpovědí a diskuse. Aktivita může zabrat celou hodinu, ale někdy může posloužit jako zpestření výukové jednotky, aby se žáci aktivizovali a motivovali k probíranému tématu (VALŮCH et al. 2020).

4.2 HistoryLab

HistoryLab je online aplikace podporující badatelskou výuku s historickými prameny v dějepise, přičemž se zaměřuje na 20. století. Učitelé i žáci zde najdou bezpečné prostředí pro tvořivou a badatelskou práci. Cílem aplikace je, aby si žáci hravou formou osvojili dovednosti a principy historického myšlení, díky čemu rozvíjejí svou historickou gramotnost. Tvůrci jednotlivých aktivit si kladou za cíl rozvíjet kritické myšlení žáků tak, aby nepředkládali černobílé vidění historie, ale vždy se snaží ukázat různé úhly pohledů. Aplikace je využitelná, jak přímo v hodinách dějepisu, tak i v domácím prostředí, kde mohou žáci své znalosti prohlubovat při vypracování úkolů. Učitelé mají také v rámci aplikace prostor pro plánování své výuky a poskytování zpětné vazby žákům. Dále mají k dispozici instrukce, jak s konkrétními aktivitami v hodinách pracovat, případně další doporučená využití v jiných předmětech, např. v rámci mediální výchovy (*HistoryLab* [online]. ©2016 [cit. 13. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.historylab.cz/>).

Práce s HistoryLabem je ověřována v praxi na školách, přičemž odezva některých učitelů i žáků potvrzuje, že tvořivá práce s prameny žáky baví a podněcuje nové otázky či zajímavé diskuse. Vzhledem k tomu, že aplikace nabízí aktivity zaměřené například na lidská práva, propagandu či regionální historii, je možné je zařadit i do výuky společenských věd. Aplikace HistoryLab je velmi cenná v tom, že kromě dějin a společenskovedních problémů, zahrnuje také prvky mediální výchovy, proto je využitelná napříč těmito třemi obory. V návaznosti na předchozí podkapitulu týkající se využití digitálních technologií ve vyučování, je z mého pohledu právě aplikace jako HistoryLab schůdnou cestou, jak správně s telefony či počítači v hodinách pracovat. V poslední době se potýkáme s tím, že humanitní předměty se netěší velkému zájmu, proto bychom měli posilovat nadšení žáků, tím spíše v době, kdy je potřebné rozvíjet kritické myšlení, aby budoucí generace obstáli ve světě přeplněném (des)informacemi (*HistoryLab* [online]. ©2016 [cit. 13. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.historylab.cz/>).

Výukových aktivit je v HistoryLabu k nalezení bezpočet, velká část z nich se věnuje propagandě, proto bych jako příklad uvedla aktivitu zabývající se tímto tématem. Součástí každé aktivity je badatelská otázka, pro jejíž zodpovězení žáci získávají informace v průběhu plnění jednotlivých úkolů. Vybraná aktivita je v názvu pojmenována badatelskou otázkou, *Co se dozvíme z propagandistických plakátů?*, přičemž vzdělávacím cílem je rozvoj dovednosti interpretovat symbolické významy plakátů, zohlednění dobového kontextu jejich vzniku a získání kritického odstupu od média plakátu.

Obrázek č. 2

(Zdroj: HistoryLab. Dostupné z: <https://lms.historylab.cz/katalog/cviceni/co-se-dozvime-z-propagandistickych-plakatu>)

Celkově aktivita zahrnuje osm úkolů, přičemž každý je jinak obtížný, přibližně by mohla zabrat asi 30 min z celé hodiny. Je nutno podotknout, že se jedná o kognitivně poměrně náročnou aktivitu, proto je potřeba, aby byli žáci s badatelskou výukou dobře seznámeni a znali její principy. Žáci si nejprve jednotlivé plakáty prohlíží a zkoumají jejich detaily. V další fázi mají za úkol přiřadit pojmy a symboly vztahující se k jednotlivým obrázkům. Následně označují důležité prvky na plakátech, což jim pomůže zaměřit se na ty nejpodstatnější, jež rozlišují sovětskou a nacistickou diktaturu. Na závěr si každý žák vybere dva plakáty podle své preference a interpretuje je na základě těchto otázek: *V čem se liší zobrazení vůdců? Jak na tebe působí propagandistické plakáty? Myslíš si, že by*

byl dnes tento způsob propagandy úspěšný? (NAJBERT, Jaroslav. Co se dozvíme z propagandistických plakátů. *HistoryLab*. [online], [cit. 13. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.historylab.cz/cviceni-aktualni/assets/pdf/doporuceny-postup/co-se-dozvime-z-propagandistickych-plakatu.pdf>).

Závěrem celé činnosti může být prezentace odpovědí žáků před třídou a diskuse. V případě nedostatku času mohou žáci odpovědět na otázky za domácí úkol a vypracovanou badatelskou otázku odevzdat na další hodině. Při hodnocení badatelské otázky je důležité, aby učitel žáky dopředu obeznámil s kritérii, podle nichž bude práci hodnotit.

4.3 Využití filmu ve výuce

V návaznosti na výše zmíněné projekty bych se chtěla krátce zmínit také o práci s filmem či jiným audiovizuálním obsahem. Film, jak zmiňuje Robert Čapek ve své publikaci *Moderní didaktika* rozvíjí nejen mediální gramotnost žáka, ale také estetické a další dovednosti (ČAPEK, 2015: 84). Z mého pohledu je zařazení filmu do výuky velmi důležité, protože dnešní společnost, včetně dětí, je velmi ovlivněna audiovizuálním obsahem, který se na nás „valí“ ze všech stran. Měli bychom žáky vést k tomu, aby více přemýšleli o tom, co sledují a poslouchají. Použití filmu učí žáky interpretaci a porozumění, kromě toho představuje pro žáky poutavý a autentický zdroj, díky němuž by je mohla výuka více zaujmout.

V rámci výuky společenských věd bych použila např. dokumentární filmy z dílny již zmíněného Jednoho světa na školách. V online databázi najdeme velké množství témat zabývajících se lidskými právy, svobodou, politikou a řadou dalších. V případě složitějších témat je potřeba v první řadě pracovat s reflexí pocitů. Žáci například mohou zhlédnutý film či dokument okomentovat jedním slovem, které následně mohou nebo nemusí rozvést.

S filmem se dá samozřejmě pracovat také v hodinách dějepisu, díky čemu opět dochází k propojování s mediální výchovou. Není však vhodné pouštět celé filmy, neboť touto cestou neprobíhá učení ani rozvoj kritického myšlení. Vhodnějším způsobem, jak využít film, je rozdělit jej do několika částí/ukázek. Učitel může vytvořit pracovní list, na kterém by se k jednotlivým ukázkám nacházely otázky a úkoly, ty by si měli žáci

před zhlédnutím filmu projít, aby věděli, jaké informace mají zachytit. Po zhlédnutí filmu by následovala prezentace odpovědí, splněných úkolů, společná kontrola a diskuse. Žáci mohou po celou dobu pracovat ve dvojicích a průběžně diskutovat. Důležité je nezapomenout na reflexi dojmů a pocitů z filmu. Na ty by se měl učitel zaměřit nejdříve a až poté otázky k ukázkám směřovat na pochopení děje či k vyšším kognitivním operacím. Také se nabízí různé přístupy, jak film využít. Jednak se dá pracovat s filmem jako se zobrazením minulosti, ale i jako s kontroverzním zdrojem, který žákům ukazuje, jak může být minulost dezinterpretována na základě dobové objednávky. Můžeme s žáky například srovnávat určité dobové události a sledovat, jak byly zfilmovány v průběhu historie.

Přestože mediální výchova stále nepatří mezi povinně vyučované předměty, neměli bychom na ni zapomínat a naší snahou by mělo být zařazování alespoň některých jejích prvků do jednotlivých předmětů. Předložené dva projekty JSNS i HistoryLab byly příkladem, jak lze prvky mediální výchovy zařadit do výuky občanské výchovy a dějepisu. Výhodou výukových metod z dílny JSNS je jejich univerzálnost, díky níž je možné jednotlivé aktivity přizpůsobit konkrétním probíraným tématům. HistoryLab je více komplexní, co do rozvíjení klíčových kompetencí a díky velké škále nabízených aktivit, z nichž každá sleduje jiné cíle. Práce s HistoryLabem je podmíněna badatelsky orientovanou výukou, což nemusí být pro každého učitele zcela komfortní způsob výuky. Z předložené ukázky výukového materiálu je také zřejmé, že badatelská forma výuky je časově náročná. Učitelé ale nemusí takto pracovat každou hodinu, mohou svou výuku podobnými aktivitami zpestřit alespoň par krát do měsíce.

5 Výzkumná část

Jak vyplývá z názvu práce, zabývá se tím, jak nás dezinformace ovlivňují v běžných životech, ale i v prostředí školy. Výzkum budu vést prostřednictvím rozhovorů s několika učiteli základních a středních škol. Hlavním cílem této výzkumné sondy je získat další názory učitelů na výuku mediální výchovy a zjistit, jakou důležitost její výuce přiřkládají a jakým způsobem ji realizují.

5.1 Přístup k výzkumu

Jako základní přístup jsem zvolila kvalitativní výzkum. „Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu“ (Švaříček, Šedřová 2007: 17). Kvalitativní výzkumné strategie se zaměřují na rovinu sociální reality, na to, jak různé mohou být naše životy, a jak jsme schopni těmto životům navzájem porozumět. Je tedy důležité hledat odpovědi na naše otázky přímo v prostředí, které zkoumáme a dostat se do osobního kontaktu s lidmi, kteří nám svůj pohled na svět či nějakou konkrétní problematiku sdělují, ať už slovy nebo chováním. Díky tomu můžeme získat dostatečný vhled a porozumění, tedy vykreslit barvitost a vrstevnatost sociálního světa a významy, které mu různí lidé přisuzují (Novotná, et al. 2019: 259). Mým cílem je právě tento vhled získat prostřednictvím rozhovorů s učiteli, jichž se budu ptát na jejich vlastní názory a postoje týkající se mediální výchovy. Pro kvalitativní výzkum je typická induktivní metoda umožňující z jednotlivých výroků odvozovat obecné zákony (Švaříček, Šedřová 2007). Podstatou kvalitativního výzkumu je identifikace řady velmi drobných detailů, nuancí a variací sledovaného fenoménu a navzájem je porovnávat. (Novotná, et al. 2019: 259). Předkládaná diplomová práce si však neklade za cíl vytvářet obecně platné zákony, snahou je získat další informace, podněty, postoje, které umožní hlubší vhled do celé problematiky.

5.2 Metoda sběru dat – polostrukturovaný rozhovor

Výzkum se zaměřuje na konkrétní aktéry a jejich reflexi, proto jsem zvolila pro sběr dat polostrukturovaný rozhovor. Z názvu vyplývá, že se jedná o rozhovor s částečně připravenou strukturou, přičemž si výzkumník připraví tematické okruhy nebo širší

otázky, jež mohou být jasně a přesně seřazené, záleží na povaze výzkumného problému. Přestože má výzkumník okruhy a otázky předem připravené, participantů mají velký prostor pro vlastní vyjádření a vlastní formulace. Také tazatel může improvizovat a reagovat na odpovědi volně a navazovat na ně i otázkami, které dopředu připraveny nemá. Díky tomu se často rozvíjí nová a zajímavá témata obohacující výzkum o zajímavé postřehy. Otevřenost a flexibilita přispívá k lepšímu vzájemnému porozumění a rozhovor je tak příjemnější a plynulejší (Novotná, et al. 2019: 259). Rozhovory proběhly prezenčně, pouze jeden se uskutečnil prostřednictvím online hovoru na jaře v roce 2023. Průměrná délka rozhovoru byla asi 45 minut. Nahrávala jsem je na diktafon a následně doslovně přepisovala. Všechny rozhovory jsem pro účely své práce anonymizovala a zmíněna jména osob nebo škol jsou fiktivní. Součástí analýzy rozhovorů jsou i doslovné citace některých výpovědí, tudíž se v nich nachází i nespisovné výrazy.

5.2.1 Výběr otázek

Otázky jsem formulovala v návaznosti na teoretickou část diplomové práce, konkrétně na třetí kapitolu, pojednávající o vlivu médií a dezinformací na školní prostředí. Základními oblastmi, kterým se v rozhovorech věnuji, jsou čtyři. Nejprve jsem se zaměřila na zkušenost učitelek a učitelů s mediální výchovou na vysoké škole během studií. Zajímalo mě, do jaké míry jsou připraveni tento předmět učit. V dalším okruhu otázek jsem zjišťovala postoje škol k mediální výchově. Konkrétně, jakou důležitost její výuce škola přikládá a zda mají vyučující dostatečnou podporu pro její realizaci. Ve třetí části rozhovoru jsem se dotazovala na osobní postoj učitelů k mediální výchově (motivace učit tento předmět, výukové metody a materiály používané k její realizaci a další). V souvislosti s nedávnými aférami ohledně několika učitelů, kteří šířili dezinformace přímo ve výuce, mě také zajímalo, jak často vyjadřují vlastní názory na aktuální dění během výuky a zda se snaží podchytit případné šíření dezinformací přímo ve třídách.

5.3 Analýza dat

Ještě před tím, než jsem začala analyzovat zjištěná data, všechny rozhovory jsem nejprve přepsala. Pro analýzu dat jsem použila otevřené kódování, kdy jsem jednotlivé části textu rozdělila na jednotky, kterým jsem přidělila jména a s nimi jsem následně pracovala. Díky otevřenému kódování mohu v jednotlivých rozhovorech sledovat podobnosti i odlišnosti a také určit, jakým dalším tématům se důkladněji věnovat. Důležité je při analýze dat nezapomínat na jejich interpretaci. Analýza totiž představuje proces, jenž ze získaných dat produkuje závěry, ale až prostřednictvím výkladu vysvětlujeme, co tyto závěry znamenají. Je také potřeba si uvědomit, že neexistuje jedna správná interpretace, neboť stejná data můžeme interpretovat odlišným způsobem v závislosti na tom, co považujeme za významné a hodné pozornosti (Novotná, et al. 2019: 419).

6 Popis jednotlivých případů

V této kapitole rozeberu hloubkové rozhovory s učiteli z různých typů škol. Každou školu krátce charakterizuji z hlediska jejího prostředí a hodnot, přičemž vycházím z výpovědí respondentů a z webových stránek škol. Mým hlavním cílem bylo prostřednictvím rozhovorů zjistit, jaké stanovisko k mediální výchově, jakožto průřezovému tématu, zastávají samotní učitelé.

6.1 Církevní základní škola

Škola zahrnuje první i druhý stupeň základní školy a také jedno oddělení mateřské školy. Jak již napovídá název, škola je založená na křesťanských hodnotách, přičemž ji navštěvují věřící děti, ale i ty bez vyznání. Díky menšímu počtu dětí ve třídách se učitelé od počátku zaměřují na rozpoznávání talentů mezi žáky a na jejich rozvoj. Důležitou hodnotou je komunikace s rodiči a vytváření přátelského komunitního prostředí.

6.1.2 Rozhovor s Markem

Rozhovor jsem vedla s Markem, který učí na církevní škole druhým rokem v šestých, sedmých a osmých třídách. Marek souběžně s vykonáváním učitelské profese studuje doktorát v dějepisném oboru. Na pedagogické fakultě v Hradci Králové vystudoval dějepis a český jazyk, během svých studií se s mediální výchovou nesetkal. *„Neabsolvoval jsem žádné mediální kurz a na škole jsem se s tím potkal v minimální míře, a když, tak v rámci didaktiky dějepisu v souvislosti s propagandou a totalitními režimy. Neměli jsme ani možnost žádného volitelnáku“* (1. 4. 2023). Marek kromě češtiny a dějepisu učí také mediální výchovu, která je na této škole volitelným předmětem. Tento případ tak potvrzuje častý jev, kdy mediální výchovu učí pedagog, který sám neprošel mediálním kurzem. Zajímalo mě, jaká byla Markova motivace k tomu, aby se pustil do výuky předmětu, se kterým v podstatě nemá žádnou zkušenost. *„Chtěl jsem mít v rámci úvazku jednu hodinu navíc a chtěl jsem mít něco, co bude jedinečný a na té škole ještě nebylo. Dává mi smysl, o tom mluvit, a v souvislosti s češtinou, kterou učím, to bylo logickým východiskem“* (1. 4. 2023). Velkou roli v tomto případě tedy hrála Markova vnitřní motivace mediální výchovu učit a také jeho vize mezioborového propojení.

Mediální výchova je na církevní škole pojímána jako volitelný předmět, kterému konkurují různé pohybové aktivity nebo badatelský kroužek, tudíž počet dětí, který si zvolí právě mediální výchovu je poměrně nízký a v letošním roce kvůli nedostatku přihlášených dětí nebyla realizována vůbec. Marek však vcelku nadšeně dodává: „*Taky musím říct, že díky tomu, že jsem to loni učil, tak mediální výchovou čím dál víc prokládám hodiny českého jazyka. Když máme všechno hotový a vzniknou nám třeba v 6. třídě volný hodiny, což se často děje, tak jednou za měsíc máme dvouhodinovku mediální výchovy*“ (1. 4. 2023). V tomto případě realizace mediální výchovy jako průřezového tématu funguje v závislosti na míře podpory vedení školy a na schopnostech daného učitele. Ačkoliv Marek neprošel žádným mediálním kurzem na vysoké škole, samotná zkušenost s výukou mediální výchovy v praxi mu pomohla k tomu, aby její prvky zvládal efektivně začlenit do hodin českého jazyka.

Mezi další Markovu činnost patří koordinace Školního vzdělávacího programu, přičemž škola jej plně podporuje v zavádění prvků mediální výchovy do výuky českého jazyka. „*Máme totiž kvalitní lidskou infrastrukturu, která je schopná to učít. Výhodou je, že jsme dva češtináři, kteří tohle umíme, chceme to dělat a baví nás to*“ (1. 4. 2023). Podle Marka není obecně na školách mediální výchově věnován dostatečný prostor, zároveň není zastáncem toho, aby se z ní stal samostatný předmět. Budoucnost by viděl v tom, že by se témata týkající se mediální výchovy začlenila do jednotlivých humanitních předmětů. Navrhuje vytvoření výstupů, které by stanovovaly, v jakém časovém rozmezí a jakým způsobem by se měla témata mediální výchovy učit. „*My víme, že na prvním stupni se v češtině naučíme číst, psát, vyjmenovat slovní druhy a tak dále. Ale mně chybí výstup, který by stanovil, co by teda měl žák na konci 5. třídy znát z mediální výchovy. Ukažme si to na příkladu výstupu, který se týká fake news a dezinformací, tohle podle mě není výstup pro 6.,7. třídu. Nebo za mě je to velmi ambiciózní, ve vyšších ročnících to tam klidně být může*“ (1. 4. 2023). Jako příklad dějepisného výstupu propojeného s mediální výchovou uvádí tento: Žák na základě analýzy historických pramenů vysvětlí rozdílný pohled na vládu Lucemburků z české a evropské perspektivy. Dále přikládá nápad, kdy by se mohla mediální výchova propojit s výukou fašismu, aby si žáci uvědomili, že neskončil popravou Mussoliniho nebo sebevraždou Hitlera, ale že se objevuje dodnes. Příkladů by se našlo mnoho a pravdou je, že podobné výstupy

se pojí s náročnější přípravou pedagoga, přesto jsou důležité z hlediska rozvoje kritického myšlení žáků.

Marek má občas pocit, že za mediálně gramotného, nebo lépe řečeno mediálně zdatného, se považuje dítě, které dokáže snadno ovládat moderní technologie, což dle jeho slov není pravda.⁴ Také poukazuje na odlišné vnímání slova dezinformace, než tomu bylo za jeho generace, kdy sociální sítě teprve vznikaly. *„Oni ten pojem znají, žijou s tím a moc dobře si uvědomují, že se to na internetu objevuje. To je rozdíl od naší generace, kdy jsme ten pojem často vůbec neznali, nebo až v momentu, kdy se to nějak začalo šířit a někdo nás na to upozornil. Ty nynější děti už mají v povědomí to, že je to riziko“* (1. 4. 2023). Digitální technologie jsou již běžnou součástí každodenního života dětí a často si neuvědomujeme, kolik informací o sociálních sítích již mají. Proto si Marek myslí, že větším tématem pro děti, než například podstata pojmu dezinformace je to, jak se správně chovat na sociálních sítích, aby jim někdo neublížoval. *„Holky ze 7. třídy totiž netrápí to, jestli někdo šíří dezinformaci, ale spíše to, proč jim třeba někdo nadává, když napíšou komentář pod příspěvek“* (1. 4. 2023). Pokud povedeme žáky k tomu, aby se i na internetu chovali slušně k ostatním lidem, mohli bychom tak alespoň z části předcházet nenávisti, která se často šíří. Podle průzkumu Masarykovy Univerzity se s různými projevy nenávisti setkává téměř šedesát procent dospívajících ve věku jedenáct až šestnáct let, přičemž většina z nich se ocitla v roli přihlížejícího. Nejčastěji se dospívající stávají terčem útoků kvůli vzhledu, sexuální orientaci, rase nebo národnosti. V důsledku toho mohou u mladistvých vzniknout deprese a úzkosti, které se nemusí týkat pouze obětí, ale i těch, kteří jsou svědky takových příspěvků (BEDROŠOVÁ, et. al. Kybernenávist v českých rodinách: Jaké jsou zkušenosti dospívajících a co o nich vědí jejich rodiče a pečovatelé? [online] Brno: Masarykova univerzita. [cit. 1. 4. 2023] Dostupné z: https://irtis.muni.cz/media/3452405/report-cyberhate_cz_final.pdf).

⁴ V tomto ohledu má Marek jednoznačně pravdu. Ovládání komunikačních technologií je jen jeden ze segmentů mediální výchovy, navíc zdaleka ne ten nejpodstatnější.

Co se týká materiálů, z nichž Marek nejvíce vychází, zmiňuje JSNS, oceňuje rozsáhlou databázi materiálů zaměřených na lidská práva a další společenská témata. Zvláště pro vyšší ročníky jsou tyto materiály podle jeho slov opravdu skvělé. Často však používá aktuální články z médií. Žáci mají za úkol komparovat názorově odlišné webové stránky, jako např. *parlamentnilisty.cz* a *seznam.cz*⁵, z hlediska jejich struktury, obsahu článků a počtu citací. Dále se zabývají analýzou reklamy a její podobou. Marek žákům předloží vybrané ukázky úspěšných reklam a následně mají žáci definovat, jaké jsou znaky úspěšné reklamy.

Pokud bychom se dostali k tomu, co Markovi v souvislosti s výukovými materiály nejvíce chybí, je to „nějaký kvalitní pracovní sešit, kterej je kombinací pracovního sešitu s učebnicí a reflektoval např. rok 2023. Nejde totiž učit o médiích z materiálů, který jsou deset let starý. Byl by to třeba trhací sešit, kde by existovalo nějakých 20 lekcí, metodických pro učitele a pak samostatných pro děti. Aby to ten učitel prostě mohl vzít a hned s tím pracovat“ (1. 4. 2023). Za posledních několik let vidíme, že dezinformační scéna neustále roste a důvěra v etablovaná média klesá. Je proto potřeba mediální gramotnost žáků neustále posilovat. Měli bychom s nimi více diskutovat o aktuálních tématech, reflektovat válku na Ukrajině nebo prezidentské volby, a právě takový pracovní sešit by mohl být velkou pomocí pro řadu učitelů. Marek z pohledu doktoranda, který se podílí i na tvorbě výukových materiálů, navrhuje, aby pracovní sešit vytvořilo vysokoškolské pracoviště ve spolupráci s MŠMT⁶ a ideálně s národním pedagogickým institutem. Myslí si, že by to bylo proveditelné, ale nakonec dodává: *“Otázka je, jestli to chtějí vůbec dělat ty školy. Udělat projekt a napsat knížečku je hezký, ale aby to pak někdo vzal“* (1. 4. 2023).

⁵ Parlamentní listy [online]. ©2009 [cit. 1. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.parlamentnilisty.cz/>
Seznam [online]. ©1996 [cit. 1. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.seznam.cz/>

⁶ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Marek je do výuky mediální výchovy zapálený, baví ho na ní nejvíce aktuálnost témat a také změna chování žáků, kteří jsou aktivnější a přirozenější než při výuce běžných předmětů. Velkou výhodou je také spolupráce s kolegou češtinářem, kdy Marek popisuje: *„Přístup máme dost podobnej, sdílíme si materiály, říkáme si, jak s tím pracovat a společně to pak hodnotíme“* (1. 4. 2023). Nyní k otázce dezinformací a vyjadřování vlastního názoru před žáky. Marek začíná svou odpověď tím, že by rozdělil sdělování názoru na dva případy. V tom prvním považuje za správné, aby učitel vyjádřil svůj názor, pokud je v souladu s legislativním rámcem: *„Můžeme to demonstrovat na Ukrajině a Rusku. Tam nejde třeba krátce po vypuknutí názor nevyjádřit. Pokud prostě podporuje někdo zločineckej stát, nebo teroristický činy, tak ten do školy nepatří a neměl by takový názory projevovat“* (1. 4. 2023). Jako druhý příklad uvádí prezidentskou volbu, kdy se Marka žáci ptali, koho bude volit. V takovém případě považuje za správné tuto informaci nesdělovat, pouze nastíní, jaké hodnoty a principy by měl budoucí prezident zastávat, přičemž bystřejší jedinec dokáže odvodit, kdo by to mohl být.

Marka jsem se také zeptala na to, jak by reagoval ve chvíli, pokud by zjistil, že žáci a případně rodiče jsou silně ovlivněni dezinformacemi. Marek by na takovou situaci reagoval až ve chvíli, kdy by za ním rodiče přišli s námitkami vůči jeho práci. V tu chvíli by obhájl své názory a rodičům by v klidu vysvětlil, co to dezinformace je. Zatím se s ničím takovým nesetkal. Spíše často naráží na žáky s homofobními názory, což může souviset také s křesťanským pozadím školy. *„A v ten moment jsem je konfrontoval s tím, že je to morálně a společensky špatné. Opřel jsem to o fakta a Listinu práv a svobod. Nebylo to, že bych se ptal na názor, ale sdělil jsem ji, že homofobní názory do školy nepatří. A položil jsem jim otázku, jestli by jim bylo příjemné, pokud by o nich někdo řekl, že nejsou normální“* (1. 4. 2023). Po této situaci čekal, že za ním rodiče přijdou, ale nestalo se tak. Marek se v danou situaci zachoval profesionálně a vysvětlil žákům na základě faktů a stěžejních dokumentů, proč podobné názory nejsou přijatelné.

6.2 Střední odborná škola

Další škola se od té předešlé liší nejen stupněm vzdělání, ale také svojí velikostí. Nabízí studentům komplexní vzdělání v oboru informačních technologií a strojírenství. Ke střední odborné škole je přidruženo také gymnázium, tudíž zde najdeme i společensko-vědní předměty. Mým cílem bylo zjistit, do jaké míry se mediální výchova vyučuje na odborné škole ve srovnání se základní školou a klasickým gymnáziem, o němž se zmíním v následující kapitole.

6.2.1 Rozhovor s paní Krátkou

Paní Krátká učitelkou profesí vykonává déle než třicet let a svou pedagogickou kariéru by chtěla v nejbližší době ukončit i s ohledem na to, že jako třídní učitelka tento rok dovedla své žáky k maturitě. Vystudovala dějepis a ruštinu na Filosofické fakultě UK. S mediální výchovou se mohla jen stěží potkat, neboť v době jejího studia pojem mediální výchova v našem prostředí ještě nerezonoval. Střední škola, na níž paní Krátká učí, je vůči mediální výchově celkem otevřená a učitelé se snaží její prvky do výuky zařazovat. Toto zařazování prvků mediální výchovy však probíhá pouze formou diskuse s žáky o aktuálních tématech. *„Když se objeví nějaké téma, tak my, když se scházíme každý týden se všemi třídními učiteli, tak to tam probíráme. Řekneme si, jestli je potřeba to řešit, nějak víc o tom mluvit a pak podle potřeby té konkrétní třídy to probíráme“* (21. 4. 2023). Podle paní Krátké je mediální výchově věnován dostatečný prostor a na střední odborné škole by měla být pouze okrajovým tématem, žáci by se měli vzdělávat především ve svém oboru. Tady se potvrzují výsledky posledních průzkumů, které ukazují, že učitelé na středních odborných školách přikládají mediální výchově menší důležitost (*Median*. 2017 [online]. Výuka mediální výchovy na středních školách. [Cit. 21. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.jsns.cz/nove/projekty/pruzkumy>).

Dále paní Krátká navazuje slovy: *„Takže třeba samostatný předmět mediální výchova bych už nepřidávala, spíš, aby byl klid na to, co jim máme říct. Takže jestli nějaké aktuální téma vložíme do občanské nauky nebo do dějepisu, tak by to bylo fajn“* (21. 4. 2023). Tímto výrokem paní učitelka poukazuje na přehlcení žáků velkým množstvím předmětů, tudíž by bylo problematické přidávat ještě další, který nerozvíjí

jejich odbornost. Řešením by v takovém případě mohla být důslednější výuka témat mediální výchovy v rámci společensko-vědních předmětů.

Paní učitelka nepoužívá pro realizaci mediální výchovy žádné konkrétní aktivity, ale vede s žáky dialog o aktuálním dění. Žáci jsou zvědaví a často se ptají na její názory v souvislosti s médií. *„Nějaké konkrétní aktivity nepoužívám. Vedu to spíše ve formě rozhovoru. Třeba někdo se mě zeptá: „A co si třeba myslíte o...“ Takže někdo třeba něco zaslechne nebo si přečte na sociálních sítích, a potom s tím přijde do výuky a zeptá se mě, co si o tom myslím a rozvine se diskuse“* (21. 4. 2023). Dialogická metoda výuky je velmi cenná. Formou otázek a odpovědí učitel osvětluje určitý jev či problém a vede žáky k novým poznatkům. Rozhovor však předpokládá aktivitu nejen ze strany učitele, ale také ze strany žáků, což často v přeplněné školní třídě může být problém. Vyžaduje také od učitele dovednost klást jasné, srozumitelné a respektující otázky. Z didaktického hlediska je důležité, aby kladení otázek směřovalo k naplňování výukových cílů a rozvíjelo především rozumové schopnosti žáků, to znamená, vedlo je k samostatnému rozhodování, argumentaci a obhajování vlastních názorů (Čapek, 2015: 277). Já sama jsem dialogickou metodu během své praxe často používala. V případě rozvoje mediální gramotnosti je však potřeba do výuky zařazovat různorodější aktivity jako je práce s pojmy, texty či audiovizuálním obsahem.

Spolupráce s ostatními pedagogy se týká především organizace větších akcí. Paní učitelka je natolik zkušená, že nemá potřebu se s kolegy radit o výukových metodách nebo sdílet výukové materiály, neboť už má svůj osvědčený způsob výuky, který funguje dobře. Sama se snaží neustále posouvat ve svém vzdělání a pravidelně chodí na přednášky nebo letní školy historie, aby si tak průběžně doplňovala svoji odbornost.

Pokud přejdeme k prezentaci osobních názorů před žáky, paní Krátká odpovídá: *„Já se snažím takovou tu apolitičnost vždy dodržovat. Žáci o mně tohle ví, takže se mě na to ani neptají. Já třeba například řeknu, jaké principy a hodnoty uznávám, ale nikdy neřeknu přímo“* (21. 4. 2023). Přijde jí důležité s žáky diskutovat o válce na Ukrajině a vysvětlovat pozadí událostí. I díky její aprobaci má o tomto tématu velký přehled, proto se snaží žákům, co nejvíce pomoci v tom pochopit tamější dění, už jen kvůli tomu, že

má ve třídě jak žáky ruské, tak ukrajinské národnosti. Jejím cílem je vytvářet ve třídě bezpečné a respektující prostředí.⁷

Dále jsme si povídali o tom, jak by se paní Krátká zachovala v situaci, pokud by zjistila, že některý z žáků, případně rodičů, je silně ovlivněn dezinformacemi. Vysvětluje, že se s něčím podobným zatím nesetkala, pouze v 90. letech, kdy učebnice byly zastaralé a rodiče byli překvapeni jejich obsahem. „*Dneska ty rodiče ani skoro netuší, jaké mají učebnice, jaké mají předměty. Jejich jediný zájem je, zda děti prospívají nebo ne*“ (21. 4. 2023).

6.3 Klasické gymnázium

Jak již napovídá název školy, jedná se o klasické gymnázium, které se snaží studentům poskytnout všeobecné vzdělání pro následující vysokoškolské studium. Výuka je často vedena frontálně a Lukáš, se kterým jsem vedla rozhovor, tak představuje svým pojetím výuky ve škole spíše výjimku.

6.3.1 Rozhovor s Lukášem

Lukáš vystudoval na Pedagogické fakultě UK kombinaci dějepis a základy společenských věd, přičemž učitelské profesi se věnuje již několik let. Učí žáky na nižším i vyšším gymnáziu.

Lukáš měl na pedagogické fakultě možnost vybrat si během jednoho semestru jako povinně volitelný předmět mediální výchovu. Vybral si však jiný předmět, což zdůvodňuje tím, že kurz nabízel především základní orientaci ve světě médií a více by ho lákal předmět přímo zaměřený na to, jak mediální výchovu učit v praxi. S určitým propojením s mediální výchovou se setkal v rámci didaktiky dějepisu a filmových seminářů. Společně s dalšími spolužáky tvořili aktivity zaměřující se na rozvoj kritického myšlení pomocí analýzy filmových ukázek a jiných pramenů. V těchto hodinách se tak Lukáš poprvé seznámil s badatelskou formou výuky, která jej oslovila natolik, že ji běžně aplikuje ve svých hodinách. Zda všechny vysoké školy dbají na

⁷ Zde je možná příznačné poněkud zúžené používání pojmu *politický* a *apolitický*, vždyť přece samotná výchova k respektování lidských práv nebo hodnocení válečného konfliktu je hluboce politickým faktem, aniž přitom explicitně jmenujeme toho nebo onoho politika, tu či onu stranu. Tato poznámka se vztahuje ke všem informátorům.

rozvoj mediální gramotnosti svých studentů, by nejspíše bylo téma na další diplomovou práci. Avšak v tomto konkrétním případě lze konstatovat, že minimálně budoucí učitelé dějepisu a společenských věd se na pedagogické fakultě se základy mediální výchovy a její aplikací seznámí, pokud mají o to sami zájem.

Na gymnáziu není mediální výchova vyučována jako klasický předmět, ale pojmána jako průřezové téma. V hodinách dějepisu a základů společenských věd společně s kolegy prvky mediální výchovy zařazují zcela přirozeně. „*My teda v hodinách dějepisu hodně jedeme badatelskou výuku, takže tam se to na práci s internetem hodně zakládá. Takže se tady obecně prolíná práce s médii. Ale speciální cíle na mediální výchovu škola nemá. Je to teda spíše tak, že když se sejdou učitelé, kteří to do výuky chtějí zařadit, tak to dělají, ale není to cíl školy*“ (24. 4. 2023). Lukáš dodává, že o pár let starší a zkušenější kolega se setkal s badatelskou výukou stejně jako on v hodinách didaktiky dějepisu na vysoké škole. Velkou roli tedy hraje kvalitní vysokoškolská příprava a také schopnost učitele tvořit zajímavější výuku, a to díky vzájemné inspiraci spolupracujících kolegů, kteří mají stejné cíle.

Lukáš, stejně jako předchozí dva informanti, není zastánce toho, aby se mediální výchova stala povinně vyučovaným předmětem. On sám považuje za běžné prvky mediální výchovy do své výuky zařazovat, a pokud by existoval samostatný předmět, témata by se mohla často opakovat, a to by nepřispívalo k dobru věci, ba naopak. „*Ale je to asi dost způsobený i tím, že učím ZSV a myslím, že z mojí strany tyhle věci dost zaznívají. My ZSV děláme maximálně prakticky. Takže když třeba teď děláme politologii, tak to vždycky vztáhneme na aktuální politické dění a bavíme se o realitě*“ (24. 4. 2023). Lukáš stojí v opozici proti Markově návrhu ohledně zavádění povinných výstupů do RVP. Podle něj by to mohlo směřovat k určitému omezení učitele, neboť k propojení dějepisu nebo občanské výchovy s mediální výchovou dochází přirozeně v závislosti na tématu, které s žáky právě probírá, a pokud by jej svazovaly konkrétní výstupy, limitovalo by jej to. Navrhuje, aby například docházelo k většímu propojování informatiky se společenskými vědami, nebo volbu dobrovolného semináře mediální výchovy.

Další okruh otázek se týkal výukových materiálů. Ty Lukáš čerpá z různých platform a webových stránek. Pozitivně hodnotí online aplikaci HistoryLab, která z jeho pohledu velmi dobře propojuje dějepis s mediální výchovou. Dále zmínil web Hravá dějprava, Tajný učitel nebo Občankáři. Přípravy na vyšším gymnáziu si často tvoří sám, přičemž ve výuce základů společenských věd rozebírají především aktuální témata. Žáci v hodinách běžně používají telefony nebo počítače pro studijní účely. „*Ty malý děti se na to fakt těší, protože pro ně je to opravdu něco nového*“ (24. 4. 2023). Ve chvíli, kdy do výuky zařadíme digitální technologie smysluplně, tak aby je žáci používali k aktivnímu vyhledávání, třídění a analyzování informací, mohou se stát atraktivním prvkem, který u žáků probudí větší nadšení a zvědavost.

Pokud bychom se zaměřili na to, co Lukášovi chybí, tak je to přehledná databáze materiálů vytvořených studenty pedagogické fakulty. On sám a také jeho spolužáci v průběhu studia pracovali na tvorbě mnoha aktivit, projektů či konkrétních výukových plánů, proto by uvítal, pokud by tyto všechny materiály byly na jednom místě a nejlépe seřazené podle tématu či v případě dějepisu podle historického období.

Společně s Lukášem jsme diskutovali také na téma prezentace vlastních názorů před žáky a na téma problematiky šíření dezinformací ve škole. Stejně jako Marek a paní Krátká i Lukáš odpověděl, že žádné osobní politické názory žákům nesdělují, pouze dává najevo, jaké zastává hodnoty a principy. Uvedl mi však jiný případ z jejich školy, kdy jeden z učitelů angličtiny před žáky obhajoval Rusko. Lukáš dále popisuje reakci vedení školy. „*Tam hned vedení zasáhlo a řeklo, že se nesmí stát, aby učitel angličtiny s žákama diskutoval téma, který vůbec není v jeho kompetenci, že toto téma přísluší řešit učitelům dějepisu a ZSV. Rozeslalo takhle email všem učitelům, že tyhle aktuální témata se mají řešit v předmětech, kterým to přísluší, aby se tam jen tak netlachalo*“ (24. 4. 2023). Je chvályhodné, že vedení školy zareagovalo velmi pohotově. Na druhou stranu zákaz řešení aktuálních otázek v ostatních předmětech je trochu problematické. Dějepis a základy společenských věd nemají tak velkou hodinovou dotaci a pokud žáky zasáhne natolik závažná informace, že ji potřebují bezprostředně prodiskutovat, jakýkoliv učitel by v danou situaci měl být žákům k dispozici. Řešením by v podobném případě mohl být etický kodex, díky němuž by učitelé věděli, jak se v dané situaci

zachovat. Učitel by měl být za každých okolností profesionál, který žákům sděluje informace opřené o ověřená fakta a relevantní zdroje. Škola, na níž Lukáš učí, má silnou základnu učitelů dějepisu a občanské výchovy, proto mohla přenést zodpovědnost na ně. Takové řešení však není dlouhodobé a je potřeba mediální gramotnost učitelů rozvíjet během vysokoškolského studia, a to napříč všemi obory, nejen těmi společenskovědními. Kromě přípravy na vysoké škole je důležité zaměřit se na průběžné sebevzdělávání a neustálý rozvoj učitelů, aby byli motivováni ke své práci i ve složitých situacích.

Lukáš se zatím nepotkal s tím, že by žáci šířili ve třídě dezinformace. S rodiči se zatím dostal do menšího konfliktu kvůli špatné známce z eseje jedné žákyně týkající se aktuálního tématu. Maminka měla problém s tématem práce, které podle ní do výuky nepatří. Lukáš reagoval „*Takže bylo na mě, abych ji vysvětlil, že to do výuky patří. Vyhrožovala mi, že půjde za vedením, ale když jsem ji ujistil, že vedení za mnou stojí, tak tam nakonec nešla*“ (24. 4. 2023).

6.4 Shrnutí a reflexe vlastního postoje

V rozhovorech se střetávaly názory učitelů z odlišných typů škol s různými zkušenostmi. Všechny tři informanty spojuje to, že neprošli žádným mediálním kurzem. Na základě výpovědi Lukáše a Marka je možné konstatovat, že absolvování kurzu mediální výchovy na vysoké škole nemusí být nutně podmínkou pro to, aby učitel byl schopen sám tento předmět vyučovat. To se však nemusí týkat všech učitelů, proto absolvování nějakého kurzu je rozhodně výhodou. Z velké části však záleží na schopnostech učitele, podpoře ze strany vedení a na aktivní spolupráci kolegů. Lukáš i Marek jsou z mladé generace učitelů, kteří používají moderní výukové metody a zapojují digitální technologie do výuky zcela běžně. V hodinách nejčastěji pracují s online zdroji a klasické učebnice téměř nepoužívají. Oproti tomu paní Krátká, ze starší generace učitelů, pracuje spíše s klasickými učebnicemi a nepovažuje mediální výchovu za příliš důležitou. Argumentuje také tím, že na odborné škole není prostor na to, aby se nad rámec mnoha povinných předmětů žáci zabývali ještě mediální výchovou.

Učebnice mají v hodinách dějepisu i občanské výchovy rozhodně své místo, ale jen ve chvíli, kdy učitel dokáže kriticky vyhodnotit, které aktivity z učebnice použít a které vynechat. Skvělé by mi přišlo, pokud by například učebnice obsahovaly pracovní listy vztahující se k důležitým tématům. V případě mediální výchovy, jako průřezového tématu, by to mohl být vhodný způsob, jak učitelům usnadnit práci.

Zajímavým momentem celého výzkumu byla shoda všech tří informantů v tom, aby mediální výchova zůstala zachována jako průřezové téma, ačkoliv v argumentech, proč by tomu tak mělo být, se respondenti rozcházel. Já osobně jsem byla zpočátku zastáncem vytvoření samotného předmětu, kterému by se měla věnovat celkově větší pozornost. V konečném důsledku však musím souhlasit s názory dotazovaných. Nejvíce bych se přikláněla k Markovi, který navrhuje vytvoření povinných výstupů začleněných do konkrétních předmětů. V RVP pro základní školy v sekci výchova k občanství, najdeme okruh s názvem *Člověk ve společnosti*. Jeden z očekávaných výstupů zní takto: VO-9-1-06 rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti. Pokud bychom chtěli rozvíjet mediální gramotnost žáků, nabízelo by se vložit dodatek, že *tyto projevy žák rozliší na základě analýzy několika mediálních sdělení*. (RVP ZV 2021: 62). V případě dějepisu ve vzdělávací oblasti Moderní doba by mohl být k výstupu D-9-7-04 doplněno: *Žák na základě porovnání historických a současných pramenů vyloží antisemitismus, rasismus a jejich nepřijatelnost v z hlediska lidských práv* (RVP ZV 2021: 58). V praxi by to znamenalo časově náročnější přípravu učitele, na druhou stranu zmiňované platformy jako HistoryLab, Moderní dějiny, JSNS, Svět médií nebo Občankáři, nabízí velké množství zpracovaných materiálů, po nichž učitelé mohou sáhnout a následně si je přizpůsobit podle svých potřeb výuky. Podobně upravené výstupy by se mohly objevit alespoň v některých vzdělávacích oblastech, což by mohlo vést k srozumitelnějšímu a efektivnějšímu začleňování prvků mediální výchovy do humanitních předmětů. Především by to zabránilo dalšímu obcházení výuky mediální výchovy, jejíž výstupy jsou zatím pouze doporučené.

Zpracovaných výukových materiálů souvisejících s mediální výchovou neustále přibývá. Přesto Lukáš i Marek zmiňují další pomůcky jako pracovní sešit či databázi výukových materiálů, které by jim usnadnily práci. Oba nápady jsou rozhodně na místě a souhlasím s tím, že pořad chybí nějaká ucelenější a strukturovanější koncepce aktivit, po nichž by učitel mohl sáhnout bez toho, aby je musel upravovat.

Všichni učitelé uvedli, že během svých hodin se snaží zastávat apolitičnost. Jak již bylo zmíněno v poznámce k jednomu z rozhovorů, výraz apolitický má v tomto případě svá omezení. Učitel v podstatě nepřímo své politické názory vyjadřuje už jen výběrem témat, kterým se v hodinách věnuje, proto nelze říci, že své politické názory nedává vůbec najevo. Podstatné však je, že hodnoty, které dotazovaní učitelé prosazují jsou v souladu s těmi demokratickými a žáky vedou k utváření jejich vlastního názoru.

Ani jeden z učitelů se zatím během své praxe neseťkal s vědomým či nevědomým šířením dezinformací ve svých třídách. Častěji naráží na rodiče, kteří mají výhrady k obsahu výuky, což je v případě Marka i Lukáše způsobeno tím, že kladou důraz na aktuální témata a pro rodiče může být takový přístup často nový. Já osobně jsem se do takové konfrontace zatím nedostala, proto jsem chtěla vědět, jestli zkušenější učitelé mají nějaký osvědčený postup, jak se v podobných situacích zachovat, protože z rozšiřující se dezinformační scénou by mohlo docházet k častějším střetům názorů mezi školou a rodiči. Pokud za učitelem, zastávajícím správné morální a právní hodnoty, stojí vedení školy, měl by při takové konfrontaci obstát. Během komunikace s rodiči je důležité trpělivě, srozumitelně a s pokorou vysvětlovat naše stanovisko. Místo nálepkování by mělo být naší snahou nahlížet na svět jejich očima a pochopit, z čeho pramení jejich názory. Samozřejmě rozhovor má vždy dvě strany a někdy může být těžké zachovat klid, pokud narazíme na agresivnější rodiče, důležité je na tuto agresivitu nepřistoupit.

Diskuse s učiteli byla vždy velmi otevřená a pro mě obohacující. Během rozhovorů jsem si uvědomila, jak náročné je pokládat otázky, tak aby byly aktérům, s nimiž vedu rozhovor, srozumitelné. Hned po prvním rozhovoru jsem zjistila, že některé otázky jsou příliš abstraktní, proto jsem je upravila do konkrétnější podoby, což se následně ukázalo jako správný krok. Zajímavou zkušeností pro měl byl rozhovor s paní učitelkou ze střední školy, jejíž dlouholetá praxe ve mně vzbuzovala velký respekt. Jako každý

výzkumník i já jsem vstupovala do výzkumu s určitým subjektivním hodnocením celého tématu. V průběhu rozhovoru jsem tedy vnitřně stála tak trochu v kontrastu vůči paní učitelce, o to cennější rozhovor to pro mě byl, neboť jsme obě přistupovaly s respektem vůči názoru té druhé. S kolegy Lukášem a Markem jsme si věkově blíže, proto nebylo těžké u většiny témat najít shodu. Z rozhovoru s nimi si odnáším dobrý pocit především z toho, že moderní způsob výuky jde prosadit a postupně se stává běžnou součástí školní výuky alespoň na některých školách.

7 Závěr

V diplomové práci jsem hledala odpověď na výzkumnou otázku, jak nás ovlivňují dezinformace a jak s nimi pracovat ve výuce. V prvních kapitolách jsem se zaměřila na lidské chování z psychologického a sociologického hlediska. Pohled psychologie ukazuje, že do velké míry podléháme přirozeným dějům, které se odehrávají uvnitř nás samotných. Pokud si je však budeme uvědomovat, můžeme lépe pracovat s tím, jakým způsobem reagujeme na konkrétní situace. Sociologie zohledňuje jisté vrozené predispozice člověka, jeho výsledná osobnost je však z větší části formována interakcemi s jinými členy společnosti.

V dalších kapitolách jsem se zaměřila na vliv médií a dezinformací na současnou společnost. Konkrétně jsem se zabývala tím, jak média přispívají ke společenské soudržnosti, ale zároveň i k její polarizaci. Dalším důležitým bodem byla média a svoboda slova, která je na internetu dnes tak často zneužívána ve prospěch mocných lidí za účelem dosažení zisku nebo šíření propagandy.

Podstatná část diplomové práce se věnovala dezinformacím a školnímu prostředí. Nejdříve jsem se orientovala na mediální výchovu, vsazenou do Rámcového vzdělávacího programu ve formě průřezového tématu, jehož výstupy jsou pouze doporučené. Stěžejní téma pro mě byl postoj škol a učitelů k výuce tohoto předmětu. Ve vybraných výzkumech jsem následně hledala odpověď na otázku, jaká je současná mediální gramotnost učitelů, žáků a rodičů.

Jednu z kapitol jsem věnovala také výukovým metodám a aktivitám, jež mohou vést k rozvoji mediální gramotnosti a kritickému myšlení žáků. Představila jsem dvě platformy, kterými byly HistoryLab a Jeden svět na školách. Na vybraných aktivitách jsem se snažila ukázat možné cesty, jak lze mediální výchovu propojit s dějepisem a občanskou výchovou. Jako další námět do výuky jsem předložila možnosti využití filmu, či jiného audiovizuálního obsahu.

Závěrečná a stěžejní část diplomové práce se věnovala rozhovorům s učiteli tří různých škol. Snahou bylo rozhovory propojit s teoretickou částí a zjistit, jak se liší názory učitelů na výuku mediální výchovy na základě typu školy, na níž působí. Kromě toho mě také

zajímalo, zda běžně učí o tématech spojených s médii a dezinformacemi, jaké k tomu případně používají materiály a odkud čerpají inspiraci.

Současná společnost čelí dezinformacím, s nimiž je spojeno mnoho nevyřešených otázek. V kontextu mé práce je nejdůležitější ta, jak změnit přístup společnosti k mediální gramotnosti, která není příliš vysoká. Cílem státu by měl být její růst napříč všemi sociálními vrstvami. Jak toho ale docílit, je komplikované. Přístup k tématu dezinformací není ze strany státu často dostatečně legislativně vymezen. Není určeno, kdo je to dezinformátor nebo, co je dezinformační kampaň a jak s jedním nebo druhým případně zacházet. Když se úvahy o takovém vymezení objeví, často čelí obviněním z oklešťování svobody slova jako jednoho z pilířů demokracie. Jedním z možných řešení je vzdělávání žáků v problematice dezinformací již ve škole formou mediální výchovy. Díky tomu by v budoucnu měli mít autonomní schopnost rozlišit, co je pravda a co fabrikace, aniž by jim v tom radil stát. Pro řadu učitelů však znamená mediální výchova něco nového a není pro ně přirozené začleňovat ji do běžné výuky. Je to pochopitelné, ale není to adekvátní argument pro to, aby se tato myšlenka zavrhla. Právě naopak, učitelé by se v tomto směru mohli vzdělávat i po ukončení vysoké školy. Prvky mediální výchovy by se mohly stát součástí některých výstupů RVP, jejichž plnění by mělo být více kontrolováno. Dalším možným způsobem, jak přimět učitelé k tomu, aby své žáky učili pracovat s informacemi kriticky a s odstupem, je vytvoření učebnic doplněných o zásobu pracovních listů s aktivitami, které k tomu budou směřovat. Pokud by byla zmíněná integrace práce s (dez)informacemi do kurikula úspěšná, mohlo by to významně zlepšit mediální gramotnost společnosti.

V diplomové práci se mi podařilo naplnit stanovené cíle a zodpovědět výzkumnou otázku. Přínosem je komplexní pohled na problematiku médií a dezinformací, které jsou součástí každodenního života, ale stále více i součástí školního prostředí. Předložila jsem také možná řešení, jak zlepšit postoj společnosti k mediální gramotnosti. Navrhovaným řešením je implementace prvků mediální výchovy do školních předmětů tak, aby se staly jejich zcela běžnou součástí. Je to možná cesta, jak do budoucna zajistit vyšší mediální gramotnost v celé společnosti a její odolnost vůči dezinformacím.

Seznam informačních zdrojů

BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Čas pléthokracie*. Praha: 65. pole, 2021. ISBN 978-80-88268-57-4.

BEDROŠOVÁ, et. al. Kybernetičtví v českých rodinách: Jaké jsou zkušenosti dospívajících a co o nich vědí jejich rodiče a pečovatelé? [online] Brno: Masarykova univerzita. [cit. 1. 4. 2023] Dostupné z: https://irtis.muni.cz/media/3452405/report-cyberhate_cz_final.pdf

BRDIČKA, Bořivoj. Neřešte zda, ale co děti s přístroji dělají. [online] 2019, [cit. 17.3. 2023]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/22047/NERESTE-ZDA-ALE-CO-DETI-S-PRISTROJI-DELAJI.html>

BREGMAN, Rutger. *Lidstvo: dějiny naděje*. Přeložil Veronika HORÁČKOVÁ. Praha: Argo, 2022. Crossover. ISBN 978-80-257-3693-7.

EBERLE, Jakub. Spousta lidí nálepkuje jako dezinformace cokoli, co se jim nelíbí. [online] *Mediar.cz* [12. 12. 2022] Dostupné z: <https://www.mediar.cz/spousta-lidi-nalepkuje-jako-dezinformace-cokoliv-co-se-jim-nelibi/>

Evropský parlament. Akt o digitálních službách: regulace platform pro bezpečnější internet. [online] 2022, [cit. 20. 1. 2023] Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/news/cs/press-room/20220114IPR21017/akt-o-digitalnich-sluzbach-regulace-platform-pro-bezpecnejsi-internet#>

FLEGR, Jaroslav. Byl jednou jeden covid. [online] *idnes.cz* [4. 12. 2022] Dostupné z: <https://jaroslavflegr.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=795999>

GREGOR, Miloš a Petra MLEJNKOVÁ. *Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!!* Brno: CPress, 2018. ISBN 978-80-264-1805-4.

HistoryLab [online]. ©2016 [cit. 13. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.historylab.cz/>

JAROŠ, Aleš. Mobily v rukou dětí z pohledu rodičů. [online] 2019, [cit. 17.3. 2023]. Dostupné z: [https://spomocnik.rvp.cz/clanek/21943/MOBILY-V-RUKOU-DETI-Z-POHLEDU-RODICU.html?nahled=\)](https://spomocnik.rvp.cz/clanek/21943/MOBILY-V-RUKOU-DETI-Z-POHLEDU-RODICU.html?nahled=)

Jeden svět na školách [online]. Člověk v tísní ©2001 [cit. 11. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.jsns.cz/>

KAHNEMAN, Daniel. *Myšlení rychlé a pomalé*. Brno: Jan Melvil, 2012.

KOUBOVÁ, Karolína a ČIHÁK, Ondřej. Vypnutím ruských dezinformačních webů stát praštil kladivem. A výsledek je pochybný, tvrdí analytik. *irozhlas.cz* [online] 2019, [cit. 19. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/dezinformacni-weby-maca-kuzilek-rusko>

KOPECKÝ, Kamil. Komentář: Mají učitelé právo na šíření dezinformací mezi své žáky? *Učitel21*. [online] 2022, [cit. 14. 3. 2023] Dostupné z: <https://www.ucitel21.cz/post/komentar-zpravy-ucitele-pravo-na-sireni-dezinformaci-mezi-sve-zaky>).

KROC, Vladimír a LAURENČÍKOVÁ, Klára. Dezinformace jsou alarmující, nejvíc zasahují seniory, říká zmocněnkyně pro lidská práva. *iRozhlas* [online] 2023, [cit. 17. 3. 2023]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/dezinformace-seniori-deti-lidska-prava_2301252245_mst

LPS: Čl. 17, politická práva. [online] 2022, [cit. 7. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2#hlava2>

MARWICK, E. Alice. LEWIS, Rebecca. *Media Manipulation and Disinformation Online*. Data and Society, 2017.

MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-200-9.

MEAD, George Herbert. *Mysl, já a společnost*. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1180-8.

MÍČEK, Tobiáš. Dezinformace a kyberhrozby. I to je Tik Tok, [online] 2023, [cit. 17. 3. 2023]. Dostupné z: <https://www.fakescape.cz/blog/tiktok-dezinformace-zneuzivani-dat>

Medicalxpress. People show confirmation bias even about which way dots are moving. *medicalxpress.com* [online]. 2018 [cit. 5. 12. 2022]. Dostupné z: <https://medicalxpress.com/news/2018-09-people-bias-dots.html>

NAJBERT, Jaroslav. Co se dozvíme z propagandistických plakátů. *HistoryLab*. [online], [cit. 13. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.historylab.cz/cviceni-aktualni/assets/pdf/doporuceny-postup/co-se-dozvime-z-propagandistickych-plakatu.pdf>

Národní konvent. 2017 [online]. Doporučení: Mediální gramotnost v kontextu občanského vzdělávání. [Cit. 14. 3. 2023]. Dostupné z: <https://narodnikonvent.cz/2017/05/16/doporuceni-medialni-gramotnost-v-kontextu-obcanskeho-vzdelavani/>)

NECHVÁTAL, Lukáš. Podcast ODPOSLECH: Jak stát (ne) zvládá boj s dezinformacemi. [online] 2022, [cit. 7. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.investigace.cz/podcast-odposlech-jak-stat-nezvlada-boj-s-dezinformacemi-rozhovor>

Cz.nic [online]. ©1998 [cit. 19.1. 2023]. Dostupné z: <https://www.nic.cz/>

NOVOTNÁ, Hedvika, Ondřej ŠPAČEK a Magdaléna ŠTOVÍČKOVÁ, ed. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, 2019. ISBN 978-80-7571-025-3.

NUTIL, Petr. *Média, lži a příliš rychlý mozek: průvodce postpravdivým světem*. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-271-0716-2.

O2 Czech Republic a Univerzita Palackého v Olomouci [online]. Centrum prevence rizikové virtuální komunikace, ©2018). [cit. 17. 3. 2023]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/vyzkumne-zpravy/107-rodic-a-rodicovstvi-v-digitalni-ere-2018/file>

PIKA, Tomáš. Kam až sahá svoboda slova? „Hrana je zákon a jeho výklad“, vysvětluje odborník Bartoň. *irozhlas.cz*. [online] 2022, [cit. 7. 1. 2023]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/svoboda-slova-hranice-projev-socialni-site-realita_2204190700_pik).

POMERANTSEV, Peter. *Tohle není propaganda: válka proti realitě*. Přeložila Petruška ŠUSTROVÁ. Praha: Dokořán, 2020. ISBN 978-80-7363-999-0.

RYCHLÍKOVÁ, Apolena. Náchylnost učitelů k dezinformacím není ojedinělá. Na místě je prevence i důraz na důležitost učitelské profese. *Český rozhlas*. [online] 2022, [cit. 15. 3. 2023] Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/apolena-rychlikova-nachylnost-ucitelu-k-dezinformacim-zpravy-ojedinel-na-miste-je-8727952>

ŘEHKA, Karel. *Informační válka*. Vydání první. Praha: Academia, 2017. ISBN 802002770X.

Slovník cizích slov. [cit. 19. 1. 2023] Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/troll>

Svět médií. [online] 2018, [cit. 12. 3. 2023] Dostupné z: <http://svetmedii.info/medialni-vychova/>.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

TRUHLÁ, Helena. Lidé fakta nepotřebují, nejsou pěkná. Putin se na internetu baví, říká odborník. *Aktuálně.cz* [online] 2019, [cit. 19. 1. 2023]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/peter-pomerantsev-lide-fakta-nepotrebuji-nejsou-peknar/~ec925304eff311e9926e0cc47ab5f122/>

VALŮCH, Jaroslav a kolektiv. *Dezinformační dezinfekce: výukové materiály ke (koronavirovým) dezinformacím: metodická příručka*. Praha: Člověk v tísni, 2020. ISBN 978-80-7591-045-5.

WILLOUGHBY, Tereza. Peter Pomerantsev: Mezi uměním a propagandou panuje starý a podivný souboj. *Art.ceskatelevize.cz* [online] 2021, [cit. 19. 1. 2023]. Dostupné z: <https://art.ceskatelevize.cz/inside/peter-pomerantsev-mezi-umenim-a-propagandou-panuje-stary-a-podivny-souboj-86JOQ>

ZAJAC, Lada a BRZYBOHATÁ, Anna. V záplavě dezinformací se děti ztrácí, mediální výchova není pro školy prioritou. *Idnes.cz* [online] 2019, [cit. 14. 3. 2023] Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/medialni-vychova-skoly-vyucujici-moderni-technologie-fake-news.A190808_123516_domaci_brzy

Seznam příloh

Příloha 1: Otázky pro rozhovory s učiteli

Příloha 2: Ukázka polostrukturovaného rozhovoru s Markem z církevní základní školy

Příloha 1 – Otázky k rozhovoru s učiteli

Oblast 1: Zkušenost s mediální výchovou na vysoké škole:

- Jakou vysokou školu jste studoval/a?
- Setkal/a jste se na vysoké škole s mediální výchovou, absolvoval/a jste případně nějaký mediální kurz?

Oblast 2: Přístup školy k výuce mediální výchovy:

- Jaký postoj má k mediální výchově škola, na které učíte?
- Měl by podle vás být mediální výchově na školách věnován větší prostor?

Oblast 3: Osobní přístup k výuce mediální výchovy:

- V jakých ročnících/třídách učíte?
- Jaké další předměty učíte?
- Baví vás o médiích učit?
- Jaké materiály, aktivity používáte během výuky nebo vám chybí?
- Spolupracujete s dalšími kolegy při plánování své výuky?
- Znáte některé organizace a platformy, které se tímto tématem zabývají?

Oblast 4: Zkušenost s dezinformacemi v prostředí školy

- Vyjadřujete se před žáky k aktuálnímu dění?
- Setkal/a jste se šířením dezinformací ve třídě nebo obecně ve škole?
- Jak byste reagoval/a, pokud by za vámi přišli rodiče s tím, že nesouhlasí s vaší výukou (např. vedete žáky k jiným názorům, než mají oni sami)?

Příloha 2 – Přepis rozhovoru 1. dubna

Marek, Církevní základní škola

A: Vyjadřuješ se před žáky k aktuálnímu dění? Jak svoje názory žákům předáváš?

M: To se dá rozlišit, já teďka nevím. Ale asi se to dá rozlišit na dva případy. Jeden můžeme demonstrovat na Ukrajině a Rusku. Tam nejde třeba krátce po vypuknutí názor nevyjádřit. Pokud prostě podporuje někdo zločineckej stát, nebo teroristický činy, tak ten do školy nepatří a neměl by takový názory projevovat. A jestliže ano, tak by mělo být velmi pečlivě zhodnoceno, zda tam takový člověk má být. A teď k vyjadřování vlastního názoru. Pokud by byl můj názor v souladu s legislativním rámcem, tak si myslím, že to jsou ty případy, kdy je úplně v pohodě říct, že jsem na straně toho zákona. Druhá věc, typicky prezidentská volba, kdy se ze mě žáci snažili vytáhnout, koho jsem volil. A jen jsem to komentoval slovy, že budu volit toho, kdo podle mě přinese této zemi lepší politickou kulturu, než na jakou jsme si v posledních letech zvykli, což je informace, ze které bystřejší jedinec dokáže usuzovat, koho jsem volil. Sdělil jsem tedy pouze to, podle čeho se rozhoduju a myslím si, že je to v souladu s tím, k čemu bychom měli ve škole vést ty děti. Takže nikdy neříkám explicitně koho volím a mám docela velkej problém s tím, pokud to někdo z učitelů dělá.

A: Jo, jo. Naprosto souhlasím s tím, co říkáš. A jak se podle tebe k médiím a dezinformacím staví tvoji žáci a jejich rodiče? Potkal si se s tím, že by někdo hodně věřil dezinformacím?

M: U rodičů ne, s tím nemám žádnou zkušenost, takže to ani nemůžu hodnotit. U dětí mám občas pocit, že za mediálně gramotného se považuje ten, kdo celej den čumí do Tik Toku, ale možná lépe řečeno ne mediálně gramotnej, ale spíše zdatnej, co se týká technologií, což není pravda. Druhá věc je, že je zajímavý to, jak ony přistupují k tomu, když se řekne dezinformace. Oni ten pojem znají, žijou s tím a moc dobře si uvědomují, že se to na internetu objevuje. To je rozdíl od naší generace, kdy jsme ten pojem často vůbec neznali, nebo až v momentu, kdy se to nějak začalo šířit a někdo nás na to upozornil. Ty nynější děti už mají v podvědomí to, že je to riziko. Je tam nějakej píseček, kterej se dá zpracovávat do bábovičky, aby oni byli mediálně gramotný. A potom ještě

jedna věc. Spoustu věcí už v té hlavě mají. A myslím si, že je pro ně často větším tématem než dezinformace to, jak se chovat na sociálních sítích, aby mi někdo něco špatnýho nedělal a já se zase nechoval špatně k ostatním. Uvědomme si totiž, jakou my učíme věkovou skupinu. Takovej šesták nebo sedmák potřebuje vědět spíše tohle. Musím ale říct, že jsem si to uvědomil až letos, kdy jsem na to přicházel postupně během výuky mediální výchovy. Holky ze 7. třídy totiž netrápí to, jestli někdo šíří dezinformaci, ale spíše to, proč jim třeba někdo nadává, když napíšu komentář pod příspěvek.

A: A tak hlavně to je vlastně taková prevence, pokud by se učili, jak se chovat správně. To by mohlo i směřovat k tomu, že nebudou do budoucna tolik šířit ty dezinformace nebo podporovat nenávislný komentáře, protože už by věděli, že to není správný dělat.

M: Oni totiž v 7. třídě nepotkají tu dezinformaci, tak jak my si představujem. Na jejich život to nemá nějaký velký dopad.

A: Je to prostě v tomhle věku ještě nezajímá a nějak víc do detailu nad tím nepřemýšlejí.

M: To je asi ten hlavní point, co z toho plyne. Nějak to prostě strukturovat. My víme, že na prvním stupni se v češtině naučíme číst, psát, vyjmenovat slovní druhy a tak dále. Ale mně chybí u mediální výchovy, co by teda měl žák na konci 5. třídy znát z mediální výchovy. Ukažme si to na příkladu fake news a dezinformací, tohle podle mě není výstup pro 6.,7. třídu. Nebo za mě je to velmi ambiciózní výstup, ve vyšších ročnících to tam klidně být může. V tom vidím mezeru i u MŠMT, kdy na rozdíl od ostatních předmětů, mediální výchova nemá ani vzorový ŠVP. Za mě by to chtělo normálně RVP na to. Já jsem musel na začátku vytvořit nějaký plán, podle čeho budu tu mediální výchovu učit a nějak to zavést do ŠVP, ale nic jsem k tomu nenašel. Dával jsem se třeba na učebnice od Frause, který jsou starý a bohužel už docela mimo. A musel jsem vycházet z ŠVP dvou škol, který to mají jako povinně volitelný předmět, takže vlastně nevím, jestli to mám dobře.

A: Takže ti chybí nějaký konkrétní výstup, ale tak aby to sedělo na danou třídu, aby bylo jasně a přesně stanoveno, která ta třída, co se má naučit.

D: Přesně tak.